

Právnická fakulta Masarykovy univerzity

Katedra trestného práva

Diplomová práca

Nutná obrana v českom trestnom práve

Ľubomír Kravec

2006 / 2007

„Prehlasujem, že som diplomovú prácu na tému: Nutná obrana v českom trestnom práve spracoval sám a uviedol som všetky použité pramene.“

Obsah

Obsah	1
1. Vymedzenie pojmu nutnej obrany a jej postavenie v systéme okolností vylučujúcich protiprávnosť	4
1.1. Znamky trestného činu	4
1.2. Okolnosti vylučujúce protiprávnosť	4
1.3. Pojem nutnej obrany	5
2. Rozbor podmienok nutnej obrany	8
2.1. Čin inak trestný	8
2.2. Útok	9
2.3. Záujem chránený trestným zákonom	19
2.4. Obrana	20
3. Prekročenie medzi nutnej obrany a jeho postih	26
4. Porovnanie nutnej obrany a krajnej núdze	29
5. Komparácia českej a slovenskej úpravy nutnej obrany	34
5.1. Stručný historický exkurz	34
5.2. Slovenská úprava nutnej obrany po rekonštrukcii	35
5.3. Úvahy de lege ferenda	38
6. Nutná obrana a Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd č. 209/1992 Sb.	40
6.1. Ochrana života, situácia z pohľadu útočníka	40
6.2. Situácia z pohľadu obrancu	42
Záver	45
Resumé	47
Použitá literatúra	49

Úvod

Nutnú obranu ako tému svojej diplomovej práce som si nevybral náhodou. Viedla ma k tomu túžba dozvedieť sa o tomto veľmi prospešnom, no verejnosťou dosť málo známom, inštitúte čo možno najviac. A ako som sa ponáral hlbšie a hlbšie do problematiky, musel som s poľutovaním konštatovať, že tento tradičný inštitút pre boj jednotlivca proti bezpráviu je tak žalostne málo známy tým, pre ktorých existuje, teda jednotlivcom. Tí sa mnohokrát dokonca konania v nutnej obrane boja. A ako člen tejto spoločnosti dokážem ich obavy pochopiť. Obyčajný človek popri svojich každodenných starostiach nemá príliš možnosť študovať odbornú právnu literatúru a tak sa o nutnej obrane a jej podmienkach dozvedieť viac. Je často odkázaný len na hromadné komunikačné prostriedky, ktoré sú ochotné cestou k vyššej sledovanosti, a teda vyšším príjmom, spraviť takmer čokoľvek. Tragédie sú na dennom poriadku, mnohokrát pojednávajú práve o nutnej obrane. Správy o nej sú však podávané neodborne, neúplne a preto veľmi skreslene. Človek má potom mylnú predstavu, že ak by sa postavil útočníkovi na obranu svojich záujmov, mohol by sa dostať za toto svoje konanie na dlhé roky do väzenia. Preto ak sa náhodou aj dostane do situácie, kedy by pri dostatočnom množstve informácií konal za podmienok nutnej obrany, radšej útok v podobe lúpeže či dokonca napadnutia pretrpí. Tento pretrvávajúci stav je podľa môjho názoru neprijateľný.

Cieľom tejto práce nie je podať vyčerpávajúci obraz o okolnostiach vylučujúcich protiprávnosť, ani sa do hĺbky zaoberať všetkými aspektmi nutnej obrany, nedovoľuje to ani jej rozsah ani účel. Zvolil som si cieľ skromnejší, a to podať inštitút nutnej obrany formou, ktorá by poskytovala potrebné množstvo informácií z hľadiska odborného, a sumarizovala istým spôsobom do jedného kompaktného a prehľadného celku širokú škálu teoretických vedomostí. Tento cieľ je významný aj z toho hľadiska, že nájsť publikáciu pojednávajúcu o nutnej obrane kompaktno je takmer nemožné. Z toho mála mi však nedá nespomenúť výbornú monografiu Nutná obrana od doc. Josefa Kuchtu, či rovnomennú publikáciu od JUDr. Róberta Fica zo slovenskej oblasti.

Ďalej chcem tieto informácie podať takým spôsobom, aby im porozumel aj laik. Preto nebudem rozoberať aspekty historického vývoja tohto inštitútu ani

niektoré iné skutočnosti, ktoré s nutnou obranou súvisia len okrajovo. Namiesto toho dávam viac priestoru samotným poznatkom o nutnej obrane a jej podmienkach, zároveň sa snažím tieto poznatky pre lepšiu prehľadnosť a názornosť podporiť judikatúrou, pretože práve ona má pre nutnú obranu v súčasnosti kľúčový význam pre jej jednotiaci charakter, a významne tým prispieva aj právnej teórii.

Nakoniec, nie však na poslednom mieste, sa pokúsim o zhodnotenie prínosov, prípadne nedostatkov aktuálneho znenia ustanovenia o nutnej obrane s návrhom, ktoré jej časti pri prípadnej novelizácii či dokonca rekodifikácii pozmeniť, či úplne vypustiť a ktoré ponechať bezo zmeny.

Či, a ako sa mi podarilo naplniť vytýčené ciele však najlepšie posúdi čitateľ sám, preto mu aj toto posúdenie prenechávam.

1.Vymedzenie pojmu nutnej obrany a jej postavenie v systéme okolností vylučujúcich protiprávnosť

1.1. Znaký trestného činu

Zákon č. 140/1961 Sb. v znení neskorších predpisov, trestný zákon, je postavený na koncepcii materiálne – formálneho chápania trestného činu. Znamená to, že čin ktorý má byť označený za čin trestný musí v sebe nutne obsahovať dva znaky. Prvý - materiálny, vyžaduje aby daný skutok vykazoval určitý stupeň spoločenskej nebezpečnosti. Druhý – formálny znak znamená, že jednanie napĺňa znaky niektorej skutkovej podstaty uvedenej v trestnom zákone. Tieto znaky nemôžu existovať jeden bez druhého ak majú definovať trestný čin. Nie je možné považovať za trestný čin konanie spoločensky nebezpečné avšak bez vymedzenia v zákone, pretože by to porušovalo základnú zásadu celého trestného práva „nullum crimen sine lege“. Rovnako tak by bolo neprípustné hľadiť len na naplnenie skutkovej podstaty ak toto konanie nie je spoločensky nebezpečné, ba čo viac, je spoločensky prospešné. A práve k týmto prípadom radíme aj okolnosti vylučujúce protiprávnosť, medzi ktoré nutná obrana patrí.

1.2. Okolnosti vylučujúce protiprávnosť

sú také skutočnosti, ktoré páchatel'a činu, ktorý by inak, za iných okolností bol trestným činom, ospravedlňujú. Jeho jednanie od počiatku nie je trestným činom, chýba mu protiprávnosť aj nebezpečnosť pre spoločnosť.¹ Takto definuje okolnosti vylučujúce protiprávnosť právna teória, keďže zákon túto definíciu neuvádza. Ba čo viac, neobsahuje ani časť nesúcu tento súhrnný názov, ako je tomu napríklad v úprave slovenskej. Avšak v trestnom zákone sú výslovne uvedené tri okolnosti vylučujúce protiprávnosť : nutná obrana (§ 13), krajná núdza (§ 14) a oprávnené použitie zbrane (§ 15). Okrem týchto výslovne uvedených prípadov pozná právna teória a prax niekoľko ďalších dôvodov (napr. súhlas poškodeného).

Praktické dôsledky plynúce z existencie dôvodov vylúčenej protiprávnosti sú jednoznačné: vylučujú trestnú zodpovednosť. Ak sú prítomné, má to rovnaké dôsledky, ako keď tu nie sú typické znaky trestného činu alebo ak sa nevyznačuje

¹ Jelínek, J. a kol. Trestní právo hmotné, obecná část, zvláštní část, Praha : Linde Praha, a.s., 1. vydání, 2005, s. 238.

čin potrebným stupňom nebezpečnosti pre spoločnosť. O trestný čin teda nejde a nikdy nešlo.²

Vymedzenie nutnej obrany v kategórii okolností vylučujúcich protiprávnosť by však nebolo úplné bez určenia jej postavenia voči krajnej núdzi. Vo vzťahu ku krajnej núdzi je nutná obrana špeciálnym, privilegovaným ustanovením (lex specialis). Namiesto nebezpečenstva (krajná núdza) sa predpokladá útok ako úmyselné protiprávne konanie človeka (útok je vlastne kvalifikovaným nebezpečenstvom). Viac o rozdieloch medzi krajnou núdzou a nutnou obranou uvádzam v samostatnej kapitole.

1.3. Pojem nutnej obrany

Na prvý pohľad by sa mohlo zdať, že žijeme v pomerne bezpečnej historickej epoche a na bezpečnom mieste akým sa demokratický právny štát javí byť. Pravdou je, že nás priamo neohrozujú útoky teroristov či vojnové konflikty. Máme políciu, armádu, zákony a cítime sa bezpečne. Teda, aspoň by sme sa mali. Ale prečo máme ten nepríjemný pocit, že tomu tak nie je? Asi to bude kvôli faktu, že zločin sprevádza ľudstvo celou jeho históriou až po súčasnosť a môžeme sa oprávnene domnievať, že inak tomu nebude ani v budúcnosti. A nie je to spôsobené tým, že by si polícia a iné orgány poverené bezpečnosťou či predchádzaním a odhaľovaním trestnej činnosti neplnila povinnosti jej zverenú, ba naopak, ona ich plní. Niekedy možno až príliš horlivo. No aj napriek tomu je stupeň kriminality privysoký, drzosť a intenzita útokov sa z roka na rok stupňuje. Odpoveď na otázku, prečo tomu tak je by sme zjednodušene našli v správnom konštatovaní, že aj pri tej najväčšej snahe nemôžu byť štátne orgány zabezpečujúce bezpečnosť a poriadok všade. To si samozrejme uvedomuje aj zákonodarca a preto dal do rúk širokej verejnosti mocný nástroj v boji proti trestnej činnosti akým je nutná obrana, ktorá v rôznych podobách sprevádza ľudstvo temer od jeho vzniku po súčasnosť.

Nutnou obranou rozumieme odrazenie protiprávneho, bezprostredne hroziaceho alebo trvajúceho útoku na dôležité záujmy³. Konkrétne, ak vychádzame z dikcie trestného zákona, sú to záujmy chránené trestným zákonom. Medzi

² Solnař, V. Základy trestní odpovědnosti, Praha : Academia, 1972, s. 84.

³ Solnař, V. Základy trestní odpovědnosti. Praha : Academia, 1972, s. 99.

najdôležitejšie z týchto záujmov môžeme zaradiť život či zdravie. Nutná obrana však dopadá a prostredníctvom nej môžu byť chránené aj záujmy čo do dôležitosti na prvý pohľad menej intenzívne ako česť, majetok či osobná sloboda. Prostredníctvom nej odrazu proti páchatel'ovi trestného činu nestoja len orgány štátu poverené predchádzaním a odhaľovaním trestnej činnosti ale celá spoločnosť. Každý môže využiť toto svoje právo a postaviť sa na aktívnu obranu voči útočníkovi. Pojem aktívna nie je použitý náhodou. Znamená možnosť obrancu zastaviť sa a postaviť sa útočníkovi všetkými dostupnými prostriedkami, v prípade potreby a okolností útočníka zraniť ba dokonca aj možnosť za istých okolností tohto aj beztrestne usmrtiť.

Podstatou nutnej obrany je odvracanie nebezpečenstva, ktoré vzniká útokom na záujmy chránené trestným zákonom, a to konaním, ktoré je namierené proti útočníkovi. Jedná sa o zvláštny prípad stretu záujmov na ochrane rôznych spoločenských vzťahov. Jednak chránený záujem napadnutý útokom, na druhej strane záujem útočníkov, ktorý by bol za normálnych podmienok rovnako chráneným záujmom, avšak v tomto prípade ním z dôvodu existencie protiprávneho útoku nie je. Pri nutnej obrane sú tieto záujmy útočníka obetované, aby bol odvrátený útok. Jej význam spočíva v tom, aby sa trestne nestíhali osoby, ktoré pri rešpektovaní podmienok nutnej obrany vystúpia na ochranu záujmov chránených trestným zákonom. Obrana je právom občana, ktorému je dovolené sa brániť aj v situácii, keď sa útoku bolo možné vyhnúť inak ako aktívnou obranou alebo bolo možné sa dovolať pomoci ďalších osôb.

Pozrime sa však pravde do očí. Jedinec absolvuje náročný proces získania povolenia nosenia zbrane plný rôznych testov, skúšok a povolení na konci ktorého sa mu podarí legálne získať zbraň. Keď sa však ocitne v nebezpečnej situácii túto legálne držanú zbraň nepoužije a radšej sa spasí útokom, ak je to možné. Nie je to však zo strachu z útočníka, ale paradoxne strach z toho, kto by ho mal v takejto situácii brániť, strach zo štátu a svojho následného stíhania za trestný čin ublíženia na zdraví alebo dokonca vraždy. Dôvodom tohto konania je nízke vedomie a skreslená predstava verejnosti o podmienkach a okolnostiach nutnej obrany. Aby sme však všetku vinu za tento stav nezhadzovali len na nevedomosť, priznajme že svoj podiel na tomto má aj nejednotné rozhodovanie súdov v prípadoch

posudzovania nutnej obrany a to z časti aj vďaka nie úplne jednoznačnej dikcii zákona. Tu sa nám razom z mocnej zbrane v rukách verejnosti stáva nepoužiteľná zbytočnosť, čo je veľká škoda.

2. Rozbor podmienok nutnej obrany

Čin jinak trestný, kterým někdo odvrací přímo hrozící nebo trvající útok na zájem chráněný tímto zákonem, není trestným činem. Nejde o nutnou obranu, byla-li obrana zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku.

Takto zákon č. 140/1961 Sb. trestný zákon v znení neskorších predpisov definuje nutnú obranu. Na prvý pohľad stručná definícia však v sebe ukrýva všetky podmienky ktoré musia byť naplnené aby sa jednanie mohlo posúdiť ako nutná obrana. A práve preto túto definíciu rozanalyzujem na jednotlivé podmienky ktoré sa budem snažiť, s využitím poznatkov právnej teórie aj praxe, popísať a tento popis pre názornosť vhodne doplniť judikatúrou.

2.1. Čin jinak trestný

Prvá veta definície nutnej obrany vraví, že čin jinak trestný za splnenia istých podmienok trestným činom nie je. Táto skutočnosť je charakteristická pre všetky okolnosti vylučujúce protiprávnosť, teda aj pre nutnú obranu. Pod pojmom „čin jinak trestný“ rozumieme jednanie takej intenzity, ktorá by za normálnych podmienok zakladala trestnoprávnu zodpovednosť a bola trestným činom. Situácia nutnej obrany však svojou výnimočnosťou nie len že z trestného činu robí čin beztrestný a teda čin dovolený, dokonca v tomto jednaní môžeme vidieť spoločenskú prospešnosť. Ako argument podporujúci toto tvrdenie je možné použiť fakt, že toto obranné jednanie chráni pred protiprávnym útokom dôležité záujmy. Záujmy, ktoré chráni samotný trestný zákon. A práve pre tieto skutočnosti dospel zákonodarca k názoru, že aj obrana o intenzite trestného činu je primeraným spôsobom obrany protiprávnemu útok. Tu je treba vychádzať zo zásady, že riziko vyvolané útokom, by mal niesť útočník a nie obranca. Útočník totiž svojim jednostranným jednaním vyvolal situáciu, za ktorej bola použitá nutná obrana a preto by sa ustanovenie §13 malo uplatňovať v prospech obrancu čo najvýraznejšie a najširšie (samozrejme v súlade so zákonom). Ide tu o stret záujmov na ochrane rôznych spoločenských vzťahov. Na jednej strane záujem, ktorý bol napadnutý útokom (napr. zdravie, osobná sloboda poškodeného obrancu), a na druhej strane záujem, či záujmy útočníka, ako jeho zdravie alebo život, ktoré sú pri nutnej obrane obetované, aby tak bol odvrátený útok. Všeobecne je teda možné

uviesť, že nutná obrana je uplatnenie práva proti bezpráviu, kedy svojpomoc nahradzuje nedostatok ochrany záujmov chránených trestným zákonom zo strany verejnej moci (nahradzuje zásah verejných orgánov).⁴

*Skutočnosť, že páchatel' jednal za podmienok nutnej obrany v zmysle ustanovenia § 13 TrZ vylučuje trestnosť činu už v dobe jeho spáchania. Súd po takomto závere teda nemôže použiť oslobodzujúce dôvody podľa § 226 písm. e) TrŘ o zániku trestnosti; musí obvineného zbaviť obžaloby podľa § 226 písm. b) TrŘ preto, že skutok nie je trestným činom.*⁵

2.2. Útok

Útokom v zmysle nutnej obrany sa rozumie úmyselné, protiprávne jednanie človeka, ktoré je nebezpečné pre spoločnosť. Len takéto jednanie ospravedlňuje obranu proti útočníkovi. Útok ako jednanie protiprávne však nemusí byť trestným činom, preto sa nevyžaduje aby bol útočník osobou trestne zodpovednou. Nutná obrana bude teda prípustná aj proti útoku osoby nepričetnej, dieťaťa či osobe jednajúcej v skutkovom omyle.⁶

Útok nemusí mať nutne len formu **konania** ale rovnako aj pri **opomenutí** môže ísť o útok. Ak napríklad niekto neoprávnene vnikne do bytu alebo domu inej osoby, neoprávnene v ňom zotráva a spácha tak čin porušovania domovej slobody podľa § 238 trestného zákona, poškodenému bude dané právo konať proti takejto forme útoku v rámci nutnej obrany, aj keď páchatel' nie je agresívny, ale odmieta obydlie dobrovoľne opustiť. O útok opomenutím pôjde najmä v prípadoch, ak páchatel' mal povinnosť konať a túto svoju povinnosť neplnil.

*Podmienky nutnej obrany v zmysle § 13 TrZ môžu byť splnené aj v prípade, keď oprávnený užívateľ domu núti iného jednaním, ktoré by inak bolo trestným činom, napr. vyhrázaním sa násilím, aby odišiel z miesta, ktoré požíva ochrany domovej slobody a na ktorom neoprávnene zotráva.*⁷

⁴ Šámal, P., Púry, F., Rizman, S. Komentár k trestnému zákonu, 5. vydání. Praha : C.H. Beck, 2003, s. 112.

⁵ 3 To 400/91, Fenyk, J. – Illková, P. Rozhodnutí a stanoviska k trestnému zákonu – Výňatky z hmotněprávních rozhodnutí a stanovisek, 1918 – 1995, 1. vydání. Praha : C.H. Beck, 1995, s. 110.

⁶ Jelínek, J. a kol. Trestní právo hmotné, obecná část, zvláštní část, Praha : Linde Praha, a.s., 1. vydání, 2005, s. 246 – 247.

⁷ R 47/1997, Šámal, P., Púry, F., Rizman, S. Komentár k trestnému zákonu, 5. vydání. Praha : C.H. Beck, 2003, s. 123.

Problematickým pri posudzovaní sa zdá byť **útok zvierat**. Keďže zvierá je z pohľadu právneho považované za vec, právna teória aj prax sa v súčasnosti zhodujú na názore, že o útok v zmysle nutnej obrany pôjde len v prípade ak je útočníkom človek. Útok zvieratá teda nie je možné za útok považovať a preto proti nemu nutná obrana prípustná nebude. Brániť sa proti nemu bude teda možné len na základe podstatne prísnejších podmienok krajnej núdze. Ak sa pozrieme do minulosti, nájdeme tam názory podporujúce každú variantu od nutnej obrany, cez akési hybridné podmienky vypreparované z oboch inštitútov až po názor uprednostňovaný dnes a to krajnú núdzu. Prof. Solnař radí zvieratá a ich útoky do jednej kategórie spolu s útokmi choromyseľných a osôb jednajúcich v skutkovom omyle a zastáva názor, aby boli tieto prípady rozhodované síce podľa zásad o krajnej núdzi, avšak s miernejšími podmienkami, pokiaľ ide o proporcionalitu v tom zmysle, že je možné beztrestne odvracať aj hroziacu škodu spôsobením škody rovnakej závažnosti ako bola tá, ktorá hrozila.⁸ Je to odo mňa možno trúfalé, ale dovoľujem si s týmto názorom polemizovať, ba priam nesúhlasiť. Samotné zvýšenie pomeru medzi škodou hroziacou a spôsobenou je v konečnom dôsledku úprava len kozmetická a pre potreby praxe nedostatočná. Zvierá je útokom schopné potenciálne spôsobiť ťažkú ujmu na zdraví, či smrť človeka, čo je následok zjavne závažnejší. Hodnota zvieratá je vyčísliteľná, ale na koľko si ceníte zdravie, život? V tomto prípade teda nejde o princíp proporcionality, ale o princíp subsidiarity. Spasiť sa útekem je možnosť ľahká, avšak prospešnejšie by pravdepodobne bolo zničiť samotný zdroj útoku a týmto predchádzať možnému útoku ďalšiemu. Ak ujdete pred túlavým psom, ktorý na vás pri prechádzke v parku zaútočil, z pohľadu zákona ste spravili správnu vec. Otáznejšie je to už z hľadiska morálky, ak si ten istý pes po neúspechu vo vašom prípade vyberie skupinku detí. Ďalej by som rád uviedol, že zákon vraví „útok na záujem chránený týmto zákonom“ a nie „útok človeka na záujem...“. Je to síce len slovičkárerie, a je to v rozpore s uznávanou definíciou útoku, ale táto v zákone uvedená nie je. A pokiaľ sa tak nestane, stále tu zostane možnosť, ba dalo by sa povedať nebezpečenstvo, vykladať pojem útoku účelovo. Pri tomto výklade je však nutné vziať v pochybnostiach do úvahy úmysel zákonodarcu a samotný účel inštitútu nutnej obrany a krajnej núdze. Preto sa

⁸ Solnař, V. Základy trestní odpovědnosti, Praha : Academia, 1972, s. 109.

domnievam a prikláňam k názoru, že útok zvierat môžeme považovať za útok v zmysle ustanovenia o nutnej obrane a nie je možné ho považovať len za nebezpečenstvo podľa ustanovenia o krajnej núdzi. Ako zaujímavú úvahu by som rád predostrel aj skutočnosť, že zviera nepochybne je z právneho hľadiska vec, ale aj samotné právo mu priznáva postavenie akejsi špeciálnej veci. Dokážeme si predstaviť aby na niekoho sám od seba zaútočil nôž? Samozrejme že nie, avšak útoky zvierat sú pomerne časté. A rovnako často pri nich aj zomierajú ľudia. Aj pre tieto dôvody sa mi zdá privilegovanie útoku zvierat tým, že proti nemu nebude možné použiť nutnú obranu nepochopiteľné. Áno, je správny názor, že zviera nemôže jednať a teda ani naplniť uznávanú definíciu útoku no akosi sa pozabúda na fakt, že môže svojím útokom spôsobiť závažné a neodstrániteľné následky. A týmto by sa v istých prípadoch dalo práve za podmienok nutnej obrany predchádzať. Riešenie by hľadám bolo možné ešte nájsť aj pri samotnom spôsobe útoku, konkrétne útoku spôsobenom opomenutím. Ak je totiž opomenutie nekonanie v prípade danej povinnosti konať, majiteľovi zvierat'a je daná povinnosť vlastniť majetok spôsobom, aby inému nepôsobil škodu. V tomto prípade riadne sa o zviera starať a mať ho pod kontrolou. Ak sa mu nebezpečné zviera zatúla, či nad ním inak stratí kontrolu a niekoho napadne, v súlade s právnou teóriou by bolo možné toto posúdiť ako útok nie zvierat'a ale človeka, a to útok opomenutím. Predložené teórie sa samozrejme týkajú len možnosti použitia nutnej proti útokom zvierat na človeka. Pri útoku zvierat na iné zvieratá či iný ocniteľný majetok nech sú samozrejme pravidlo o krajnej núdzi aj princípy subsidiarity a proporcionality zachované. Týchto cieľov však prostou interpretáciou zákonných ustanovení podľa môjho názoru dosiahnuť nie je možné, a v tejto otázke je nutné platnú právnu úpravu v tomto zmysle zmeniť v prospech obrancu.

Naopak celkom jasná je situácia v prípade, ak je zviera poštvané človekom. Tu je zviera považované za „živý nástroj“ v rukách človeka ktorý je útočníkom. Je teda možné zviera za týchto podmienok beztrešne zraniť alebo podľa okolností usmrtiť na úkor útočníka. O obranu celkom zjavne neprimeranú by toto jednanie obrancu byť považované zväčša nemalo, keďže chráni zdravie a život na úkor, ako už bolo naznačené, majetkovej hodnoty akou nástroj v podobe zvierat'a podľa právnej úpravy je.

Nie bezproblémové je rovnako posudzovanie **útokov osôb trestne nezodpovedných**, teda detí, osôb nepríčetných a osôb jednajúcich v skutkovom omyle. V minulosti prevládal názor, že toto jednanie je, vzhľadom na osobu útočníka, nutné posudzovať podľa prísnych podmienok krajnej núdze. Prof. Solnař sa neskôr prikláňa k stanovisku, že útok osôb choromyseľných a jednajúcich v skutkovom omyle je nutné vykladať v súlade s podmienkami krajnej núdze, teda za podmienok subsidiarity, avšak je možné tieto podmienky modifikovať v prospech obrancu tým, že hranice proporcionality sa posunú aj na spôsobenie ujmy rovnakej závažnosti a teda bude možné choromyseľného útočníka na ochranu vlastného života aj usmrtiť.⁹ Ani toto riešenie však nebolo ideálne, a to z dôvodu, že na obrancu kládlo neprimerané požiadavky z hľadiska správneho vyhodnotenia situácie v akej sa ocitol a dodržania požadovaného pomeru medzi obranou a útokom. Dnes väčšina autorov zastáva názor, že tieto útoky majú byť posudzované za podmienok nutnej obrany, a to bez ohľadu na okolnosť, či obranca vedel, alebo nevedel o skutočnosti, že naň útočí osoba trestne nezodpovedná. Riešenie sa našlo v objektívnom pojatí protiprávnosti útoku. Konkrétne, že útok, či už osoby trestne zodpovednej alebo nie zostáva stále útokom, a jeho následky sú rovnaké, ba dokonca u osôb nepríčetných môže mať tento útok vyššiu intenzitu a bude menej predvídateľný ako u osôb trestne zodpovedných. Preto aj obrana voči takémuto útoku bude značne náročnejšia a za takýchto okolností nie je možné na obrancovi žiadať, aby konal za nevýhodnejších podmienok krajnej núdze. Ak má spoločnosť stále väčší záujem na aktívnej svojpomoci občanov proti útokom spoločensky nebezpečným, nie je vhodné obmedzovať možnosť posúdenia jednaní občanov ako nutnej obrany len proti útokom vymedzenej kategórie útočníkov. Je pravdou, že nie je možné prehliadnuť, že útoku sa dopustila osoba nepríčetná, dieťa alebo osoba jedajúca v skutkovom omyle, ale túto okolnosť je možné v dostatočnej miere zohľadniť v rámci komplexného hodnotenia splnenia či nesplnenia podmienok nutnej obrany, najmä jej primeranosti. Ako ďalší argument k zaujatiu názoru, že protiprávnosť je potrebné chápať ako kategóriu objektívnu je možné uviesť jeho samotnú aplikáciu v praxi. Pre právnu prax a riešenie jednotlivých prípadov je prijateľnejšie, a jednoduchšie, zaujatie stanoviska, že protiprávnosť je kategóriou

⁹ Solnař, V. Základy trestní odpovědnosti, Praha : Academia, 1972, s. 109.

objektívnu a preto aj proti útokom osôb nepríčetných, detí a osôb jednajúcich v skutkovom omyle možno jednať v nutnej obrane. Samotné dokazovanie či občan svojím jednaním proti útoku splnil podmienky nutnej obrany stanovené v § 13 TrZ a neprekročil stanovené medze je veľmi náročné,¹⁰ a teda by malo byť dostatočnou zárukou ochrany trestne nezodpovedných útočníkov pred neprimeranou obranou. Rovnako sa v dnešnej dobe stále častejšie stretávame s útokmi osôb trestne nezodpovedných z dôvodu nedostatku veku, útokmi detí, a to často so značnou brutalitou a smrteľnými následkami. Aj v tomto prípade sa možnosti aké obrancovi poskytuje krajná núdza zdajú nedostačujúce. Zrejme najčastejšia dovolená forma obrany používanej v krajnej núdzi proti útoku – útek, by mohol mať pre obrancu ale aj pre spoločnosť ako celok veľmi negatívne následky a to ako z hľadiska generálnej prevencie (útek obrancu pred takýmito osobami môže u neinformovaných tretích prítomných osôb vzbudiť výsmech, nerešpektovanie authority, ako obrancu, tak aj celého právneho poriadku alebo aj prebudiť úmysel tiež páchať takéto útoky), tak z hľadiska generálnej prevencie (útek môže prebudiť u takéhoto trestne nezodpovedného útočníka snahu pokračovať v útoku, dokončiť ho alebo opäť posilniť úmysel pokračovať v takýchto podobných útokoch aj v budúcnosti).¹¹

Útok, ktorý osoba ktorá sa bráni zavinila, či už úmyselne (vrátane tzv. **vyprovokovaného útoku**), alebo z nedbalosti zostáva útokom a preto nevylučuje nutnú obranu. Ak však ten, kto útok zámerne vyvolal, tak učinil preto, aby mohol „útočníkovi“ pod zámienkou obrany spôsobiť ujmu a unikol tak potrestaniu za vlastný útok („obranné jednanie“), ak je teda vyvolanie „útoku“ súčasťou plánovaného útoku vlastného, potom nejde o nutnú obranu.¹² Síce veľmi pekne zadaný vyprovokovaný útok, táto definícia však pri hlbšom pohľade na ňu trpí hneď niekoľkými nedokonalosťami. Nutnú obranu tu používa, ba priam zneužíva k obrane proti útoku, ktorý je zavinený, vyprovokovaný. Toto obmedzuje len podmienkou, aby mal provokatér v úmysle a plánoval toto zneužitie, teda podmienkou značne subjektívnou. V tomto prípade je nutné sa zamyslieť nad tým,

¹⁰ Nývltová, I.: Objektívni a subjektívni koncepcie protiprávnosti útoku a jejich vztah k právnímu posouzení obrany proti útoku osob trestně neodpovědných, Trestněprávní revue 2003, č. 7, s. 204-206

¹¹ Kuchta, J. Nutná obrana, 1. vydání, Brno : MU Brno, 1999, s. 97.

¹² Šámal, P., Púry, F., Rizman, S. Komentář k trestnímu zákonu, 5. vydání. Praha : C.H. Beck, 2003, s. 114.

ako bude tento subjektívny zámer preukázateľný v praxi. Predpokladám, že pokiaľ sa provokatér k tomuto priamo neprizná, tak podľa zásady „v pochybnostiach v prospech obžalovaného“ len veľmi ťažko. Myslím, že vhodnejšie by bolo posudzovať tento útok na základe kritéria objektívneho, ktorým sa javí byť samotné jednanie provokatéra, teda provokácia. Kuchta¹³ delí toto jednanie na dva typy:

a) samotné jednanie provokatéra je jednaním protiprávnym. Provokácia teda dosahuje intenzitu priamo hroziaceho alebo trvajúceho útoku na záujem chránený trestným zákonom. Takéto jednanie vedie len k určeniu obrancu a útočníka bez potreby riešiť zvláštne problémy. Takáto provokácia vyvoláva stav nutnej obrany a vyprovokovaný útočník je tu vlastne obrancom jednajúcim v nutnej obrane, reakcia provokatéra potom nie je nutnou obranou a sama predstavuje len ďalší protiprávny útok z jeho strany.

b) jednanie „provokatéra“, ktoré nie je zakázané. Ten tu vykonáva svoje právo alebo plní svoju povinnosť a tým vyvolá protiprávny útok zo strany tretej osoby. Nezodpovedá zmyslu právneho poriadku ani nutnej obrany, aby bolo dovolené alebo požadované jednanie hodnotené ako spôsobené situáciou nutnej obrany a aby v ňom bol videný protiprávny útok.

Toto rozdelenie stojí na objektívnom a pomerne jednoducho hodnotiteľnom kritériu akým je samo provokatívne jednanie. Nie je teda nutné posudzovať stav mysle provokatéra, nie je rozhodujúce „čo“ chcel spôsobiť ale „ako“ to chcel spôsobiť. Ak aj naozaj chce nutnú obranu zneužiť, musí útok na seba vyprovokovať tak šikovne, aby tým sám nekonal protiprávne a provokovaný sa nechal strhnúť k útoku (alebo z jeho pohľadu k obrane) aj napriek neexistencii reálneho protiprávneho útoku. Útoky nemorálne či určité „pošťuchovanie“, ktoré nenapĺňa znaky protiprávnosti preto samozrejme z prísne právneho hľadiska dovolené budú, obranou proti nim však nebude nutná obrana ale obranné mechanizmy, napríklad v rámci morálky, teda mimoprávne.

Protiprávneho útoku sa nemusí dopustiť len jednotlivec, ale rovnako tak môže útočiť **skupina útočníkov** a to buď na jednotlivca alebo inú skupinu. Aj v tomto prípade sa bude jednať o nutnú obranu. Obranca je však limitovaný pri svojom jednaní podmienkami nutnej obrany a v jej medziach sa môže brániť len proti

¹³ Kuchta, J. Nutná obrana, 1. vydání, Brno : MU Brno, 1999, s. 109 – 119.

útočníkovi. Nemusí však ísť len o útočníka hlavného, ale jeho obranné jednanie môže smerovať proti ktorejkoľvek osobe aktívne sa na útoku zúčastňujúcej. Ak by pri tejto legitímnej obrane boli zasiahnuté aj tretie osoby nezúčastňujúce sa na útoku (napr. náhodný okoloidúci), k beztretnosti obrancu bude nutné aby pri jeho konaní voči nim boli zachované podmienky krajnej núdze.

Útok v zmysle § 8 zák. č. 86/1950 Sb., vykonávaný viacerými osobami, predpokladá nutne aktívnu činnosť každého z útočníkov. V takomto prípade je prípustná nutná obrana za zákonom stanovených podmienok proti ktorémukoľvek útočníkovi, nie len proti hlavnému páchatel'ovi.¹⁴

Panuje všeobecne uznávaný názor o tom, že nutná obrana je prípustná aj proti útokom **verejných činiteľov**. Je to však nepochybne téma veľmi citlivá a teda aj diskusie na ňu veľmi opatrné. Zástancovia tézy, že nutnú obranu by v tomto prípade pripustená byť nemala alebo ak, tak veľmi obmedzená, stavajú svoje argumenty na skutočnosti, že tento kladný postoj by veľmi sťažil prácu a znížil efektívnosť pri výkone povinností verejných činiteľov. Ak by sa totiž každý postavil na odpor proti postupu orgánov chrániacich a vykonávajúcich právo, toto by sa stalo celkom nefunkčné. Toto tvrdenie je iste opodstatnené a správne. Zabúda sa pri tom však na to, že nutná obrana nie je žiadna svojvôľa, má presné podmienky použitia a sama je nástrojom práva a právneho štátu. A v tomto dochádzame k úplne odlišnej argumentácii. Ak ty sme totiž v týchto prípadoch možnosť využiť nutnú obranu napadnutému úplne vzali, bol by to práve on, koho by sme vystavili na milosť či nemilosť verejným činiteľom, čo je tiež stav nežiaduci. Je preto potrebné hľadať istý kompromis ktorým práve možnosť nutnej obrany je. Jej prípustnosť proti útoku protiprávnemu vylučuje jej použitie v akejkoľvek inej situácii, teda najmä proti činom ktoré sa síce ako útok môžu javiť, podmienku protiprávnosti však nenapĺňajú, ba môžu to byť aj činy dovolené a spoločensky prospešné. Jej použitie bude možné a prospešné najmä v prípadoch, ak verejný činiteľ závažne prekročí svoje právomoci, jeho konanie do nich vôbec nebude patriť či dokonca bude trpieť tak závažnou chybou, že pôjde o trestný čin. Pri tomto musíme brať do úvahy, že aj ten najlepší verejný činiteľ je len človek a nie stroj alebo zhmotnené právo. Aj

¹⁴ 1 Tz 349/55, Fenyk, J. – Illková, P. Rozhodnutia a stanoviska k trestnému zákonu – Výňatky z hmotněprávních rozhodnutí a stanovisek, 1918 – 1995, 1. vydání. Praha : C.H. Beck, 1995, s. 98.

u neho sa môžu pri výkone povinností objaviť nedostatky a poklesky. Peniaze či rôzne nemajetkové výhody sú často veľmi motivujúcim faktorom a nie každý im musí odolať. Verejný činitelia dostali na výkon úloh im zverených veľmi široké právomoci, preto musí existovať mechanizmus proti ich zneužívaniu, musí byť účinný, zasiahnuť bez meškania práve tam, kde je treba, vtedy je totiž najúčinnjší. A práve takým mechanizmom sa nutná obrana javí byť.

Proti úradnému výkonu je vylúčená nutná obrana, iba ak by sa výkon úradnej osoby sám javil bezprávnym útokom (bol by nedovolený, zakladal by zločin zlého užívania moci úradnej, nenáležal by vôbec k pôsobnosti úradnej osoby).¹⁵

Ak policajt prekročí svoju právomoc a uskutočňuje zákrok ku ktorému nie je podľa zákona oprávnený, nepožíva ochrany verejného činiteľa podľa § 155 a § 156 TrZ. Útok na jeho zdravie pri takomto útoku, ak občan prekročil hranice nutnej obrany, je možné prípadne posúdiť len ako trestný čin proti zdraviu.¹⁶

Aby mohol byť útok kvalifikovaný ako útok z hľadiska ustanovenia § 13 trestného zákona o nutnej obrane, musí okrem iného napĺňať aj časové okolnosti, musí teda byť **priamo hroziť alebo trvať**. Musí teda ísť o tak rozvinutý útok, aby už odôvodňoval svojpomoc občana bez akýchkoľvek odkazov na subsidiaritu zásahu štátnej moci, na druhej strane musí tento útok ešte trvať alebo pokračovať tak, aby obranou proti nemu bolo ešte možné odvrátiť porušenie chránených záujmov. Za rozhodujúce časové hranice je teda nutné považovať okamih, kedy sa z hroziaceho útoku stane útok priamo hroziaci, a na druhej strane okamih, keď už obrana nemôže odvrátiť škodlivý následok. V rámci tohto časového intervalu je nutná obrana možná.¹⁷

Útok hrozí priamo, pokiaľ k porušeniu chráneného záujmu má dôjsť v úzkej časovej a z pravidla aj miestnej súvislosti. Musí teda byť z okolností jasné, že útok bude určite bez meškania nasledovať za hrozbou, nemusí však byť neočakávaný. Hrozba nemusí byť vyslovená, stačí ak z okolností prípadu vyplýva.¹⁸ Či útok

¹⁵ Zm I 412/29, Fenyk, J. – Illková, P.: Rozhodnutí a stanoviska k trestnímu zákonu – Výňatky z hmotněprávních rozhodnutí a stanovisek, 1918 – 1995, 1. vydání. Praha : C.H. Beck, 1995, s. 95.

¹⁶ R 47/1980, Šámal, P., Púry, F., Rizman, S. Komentář k trestnímu zákonu, 5. vydání. Praha : C.H. Beck, 2003, s. 122.

¹⁷ Kuchta, J. Nutná obrana, 1. vydání, Brno : MU Brno, 1999, s. 122.

¹⁸ Šámal, P., Púry, F., Rizman, S. Komentář k trestnímu zákonu, 5. vydání. Praha : C.H. Beck, 2003, s. 115.

bezprostredne hrozí závisí aj na možnostiach obrany. Samozrejme nie je nevyhnutné s obranou čakať až útok začne, útočník zasadí prvú ranu, iniciatíva vedúca ku vzájomnej konfrontácii musí však vychádzať len zo strany útočníka, lebo práve ona určuje, kto bude považovaný za útočníka a kto za obrancu. Na podporu tohto postoja môžeme použiť aj argument, že útočník je z povahy situácie na útok lepšie pripravený, na rozdiel od obrancu s ním počíta. Začiatok takéhoto útoku by dokonca, s ohľadom na okolnosti, mohol mať za následok tak zásadnú zmenu pomerov medzi útočníkom a obrancom, že obrana by už nebola možná alebo účinná. Nutná obrana však nie je prípustná proti útoku pripravovanému, ktorý ešte nehrozí bezprostredne. Spravidla bude začiatok nutnej obrany splyvať s okamihom, keď útok prejde do štádia pokusu (§ 8). Časový úsek medzi začiatkom situácie nutnej obrany a útokom býva veľmi krátky a závisí na povahe útoku.¹⁹

Útok, a teda aj nebezpečenstvo z neho plynúce stále trvá, ak nebol definitívne ukončený alebo prerušený. Tu je nutné odlišovať prestávku v útoku od útoku ukončeného. Ak si totiž útočník spraví v útoku len prestávku (aby si mohol nabiť zbraň, zaujať iné postavenie alebo sa presunúť na miesto pre útok vhodnejšie), a je zrejmé, že po nej bude v útoku pokračovať, obranca nie je povinný počas tejto prestávky prerušiť obranu. Ba práve naopak, toto je možné využiť na definitívne odrazenie útoku.

Nutná obrana nie je prípustná proti útoku už ukončenému. Ukončenie musí byť definitívne. Nepôjde už o nutnú obranu, ale o pomstu, keď napadnutý hodí kameň do útočníka, ktorý mu ublížil na zdravý a potom sa dal na útek.²⁰ V tomto prípade by už išlo o protiprávny útok zo strany poškodeného a bola by proti nemu prípustná nutná obrana. Útok trvá aj v prípade, že bol trestný čin prostredníctvom ktorého sa útok uskutočnil formálne dokonaný, nebol však dokončený. V tejto súvislosti dobre poslúži ako príklad prípad lupiča, ktorý si odnáša svoj lup. Nutná obrana je prípustná z dôvodu, že útok na majetok ešte dokončený nebol, je teda možné lupiča za jej podmienok prenasledovať a prípadne aj zadržať, časová kontinuita útoku tu totiž prerušená nebola. To bude až v okamihu, keď sa lupič dostane do bezpečia a bude môcť s vecami voľne disponovať bez možnosti zásahu

¹⁹ tamtéž

²⁰ Jelínek, J. a kol. Trestní právo hmotné, obecná část, zvláštní část, 1. vydání. Praha : Linde Praha, a.s., 2005, s. 248.

poškodeného. Po tomto okamihu už nutná obrana prípustná nebude, pretože sa útok už skončil a teda nenaplnia podmienku trvania či hrozby (ak by napr. poškodený našiel po niekoľkých dňoch skýš lupiča a spoznal svoje veci, nutnú obranu už v tomto prípade nebude môcť využiť).

Pri použití dôvodu vylučujúceho protiprávnosť podľa § 13 TrZ o nutnej obrane nemôže súd vychádzať zo záveru, že útok zo strany poškodeného „veľmi pravdepodobne neskončil“. Ak nie je možné túto otázku predloženými dôkazmi určiť celkom bezpečne, je nutné vychádzať zo zásady in dubio pro reo a stran skončeniu či neskončeniu útoku na záujem chránený zákonom urobiť záver, že útok v dobe činu obvinenej, ktorá sa mu bránila trval. Pri hodnotení skutočností týkajúcich sa trvania aj nebezpečnosti útoku poškodeného voči obvinenej a jej deťom z hľadiska podmienok nutnej obrany je treba prihliadať aj k psychickému stavu obvinenej a k jej subjektívnemu pohľadu na trvanie a nebezpečnosť útoku. V konkrétnom prípade obvinená po predchádzajúcom slovnom a fyzickom konflikte vyvolanom podnaperosťou jej manžela, tohto bodla značnou silou kuchynským nožom o dĺžke čepele 16,5 do hrudníka tak, že následkom zranenia podľahol. Bezprostredne pred týmto jednaním sa poškodený vyhrážal obvinenej zabitím a jeho útok smeroval aj voči deťom. Poškodená mala značné skúsenosti s agresivitou manžela.²¹

Pokiaľ útok spĺňa všetky doteraz menované náležitosti, môžeme ho považovať za protiprávny a teda pripustiť proti nemu nutnú obranu. Čo sa však stane, ak útok tieto náležitosti objektívne naplňať nebude, ale obranca sa bude zo svojho subjektívneho pohľadu domnievať, že všetky podmienky protiprávneho útoku splnené sú, a môže teda proti nim v nutnej obrane jednať a aj takto jednať bude? V takomto prípade pôjde o tzv. **putatívnu obranu**, teda obranu proti domnelému útoku. Ak v takomto prípade obranca inak splní podmienky nutnej obrany, nemožno voči nemu vyvodit' trestnoprávnu zodpovednosť za úmyselný trestný čin. Do úvahy tu prichádza maximálne zodpovednosť za spáchanie trestného činu z nedbanlivosti, ale ani tá by nemusela nastať. Tomu, kto koná v rámci putatívnej

²¹ 11 To 27/90, Fenyk, J. – Illková, P. Rozhodnutí a stanoviska k trestnímu zákonu – Výňatky z hmotněprávních rozhodnutí a stanovisek, 1918 – 1995, 1. vydání. Praha : C.H. Beck, 1995, s. 95.

obrany by sa malo dôslednejšie priznávať dobrodenie účinkov skutkového omylu, a to predovšetkým v podobe úplnej beztrestnosti konajúceho.²²

2.3. Záujem chránený trestným zákonom

Jednou z podmienok nutnej obrany je aj zameranosť útoku. Ten musí ohrozovať niektorú z hodnôt chránených trestným zákonom, pretože len v takom prípade pôjde o nutnú obranu podľa trestného zákona. Tieto záujmy sú predovšetkým tie, ktoré sú všeobecne uvedené v § 1 trestného zákona („účelom trestného zákona je chrániť záujmy spoločnosti, ústavné zriadenie Českej republiky, práva a oprávnené záujmy fyzických a právnických osôb“) a bližšie rozvedené v jeho ďalších ustanoveniach. Medzi záujmy chránené trestným zákonom teda budú patriť jednak záujmy individuálne čo môže byť život, zdravie či majetok, ale rovnako tak záujmy celospoločenské, skupinové alebo štátne ako napríklad utajované skutočnosti či štátne tajomstvo. Záujmy ktoré trestný zákon nechráni, nemôžu byť ním chránené ani v zmysle beztrestnosti.

*Nutná obrana je prípustná proti útoku priamo ohrozujúcemu akýkoľvek záujem chránený trestným zákonom, teda aj záujem na ochrane majetku.*²³

Skutočnosť, že medze nutnej obrany sa časom posúvajú smerom k beztrestnosti obrancu je možné badať aj v tomto prípade. Je to dané rozširovaním kategórie záujmov chránených trestným zákonom. Táto kategória bola v minulosti vymedzovaná veľmi úzko a bolo možné chrániť len individuálne záujmy, a aj to len záujmy určitého druhu.²⁴

Zákon neuznáva nutnú obranu proti útoku na česť, keďže trestný zákon č. 117/1852 ř. z. v ustanovení § 2 g) pripúšťa nutnú obranu len tomu cieľu, aby páchatel' od seba alebo od iných odvrátil bezprávny a bezprostredný útok na život, na slobodu alebo na majetok, nie však tiež na česť. Nutnú obranu proti útoku na česť zákon neuznáva ani vtedy ak útok spočíva vo vyhrážke alebo v zlom zaobchádzaní, ktoré v súdenom prípade súd zisťuje, berúc za preukázané, že sa

²² Fico, R. Nutná obrana, 1. vydanie. Trenčín : Ludoprint, a.s., 2001, s. 22 – 23.

²³ 11 Tz 5/83, Fenyk, J. – Illková, P. Rozhodnutí a stanoviska k trestnému zákonu – Výňatky z hmotnoprávnych rozhodnutí a stanovisek, 1918 – 1995, 1. vydání. Praha : C.H. Beck, 1995, s. 109.

²⁴ Kuchta, J. Nutná obrana, 1. vydání. Brno : MU Brno, 1999, s.119.

*obžalovaný dal k činu strhnúť tým, že obžalovaná po vzájomných nadávkach mu vliala do tváre vodu.*²⁵

Dnes už však právna teória rovnako ako aplikujúce orgány medzi záujmy chránené trestným zákonom radia aj česť a teda aj obrana proti útoku na česť bude spadať pod obranu nutnú a nebude ju možno, za splnenia podmienok nutnej obrany, stíhať ako protiprávny útok.

2.4. Obrana

je ďalšou podmienkou určujúcou situáciu nutnej obrany. Rovnako ako útok, aj obrana musí spĺňať určité kritériá, aby ju bolo možné podradiť pod § 13 trestného zákona. Tento určuje do istej miery jej medze vo svojej druhej vete a to nasledovne: „nejde o nutnú obranu, ak obrana bola celkom zjavne neprimeraná spôsobu útoku“. Práve v jednotlivých slovíčkach a výklade tejto vety sa ukrýva ta magická hranica, keď je jednanie ešte považované za nutnú obranu, a kedy už tomu tak nie je a jednanie sa stáva trestným. A práve z tohto dôvodu si jednotlivé podmienky obranného konania rozoberieme podrobnejšie.

Obrana sa nemusí obmedzovať len na **pasívnu** (ustupovanie, odrážanie rán, útek), ale samozrejme pod pojmom obrana rozumieme predovšetkým obranu **aktívnu**. Faktom, že sa obranca postaví útočníkovi sa z neho samozrejme útočník nestáva. Stále je to obranca ktorý sa stavia na obranu zákonom chránených záujmov ba dokonca by sme mohli povedať, že nahradzuje zásah verejných orgánov. O tom, kto je útočník a kto obranca bolo rozhodnuté na začiatku samotného konfliktu. Nebezpečenstvo či samotný útok vzišli z útočnickovho konania a obrana bola len nevyhnutnou reakciou na toto konanie. Takže aj v prípade ak by mala obrana povahu násilného konania voči útočníkovi sa identifikácia obrancu a útočníka v tomto konflikte nemení. Iná by bola samozrejme situácia, ak by útočník svoj útok už ukončil, zanechal konanie voči obrancovi a tento by na neho v tomto momente zaútočil napríklad z pomsty. Tu by sa už situácia zmenila, a ten, kto bol na začiatku situácie útočníkom by sa v tomto momente stal obrancom a mohol konať v rámci nutnej obrany, čo by ho ale nezbavovalo zodpovednosti za predchádzajúci útok.

²⁵ Zm II 87/29, Fenyk, J. – Illková, P. Rozhodnutia a stanoviska k trestnému zákonu – Výňatky z hmotných rozhodnutí a stanovisek, 1918 – 1995, 1. vydání. Praha : C.H. Beck, 1995, s. 95.

Okolnosť, že obranca prestal pred útočníkmi utekať, zostal stáť a začal sa trvajúcemu útoku brániť, nevylučuje možnosť splnenia všetkých podmienok nutnej obrany. Nikto totiž nieje povinný ustupovať pred neoprávneným útokom na záujem chránený trestným zákonom, ale má právo použiť proti takémuto útoku obranu, ktorá nieje celkom zjavne neprimeraná spôsobu útoku. Obžalovaný nebol povinný pred poškodeným a jeho bratom utekať a prípadne sa ukryť.²⁶

Predpokladom jednania v nutnej obrane podľa §13 TrZ nie je tzv. subsidiarita, preto tomu, kto sa dovoľáva nutnej obrany nie je možné jej priznanie odmietnuť s poukazom na skutočnosť, že sa priamo hroziacemu alebo trvajúcemu útoku inej osoby nevyhol útekom z miesta konfliktu, aj v prípade, že bol útek možný.²⁷

Na obranu zákonom chránených záujmov sa môže postaviť ktokoľvek. Nemusí to byť teda len osoba napadnutá ale je dovolené, ba priam žiaduce, aby na obranu napadnutého vystúpila akákoľvek tretia osoba. Toto je dôležitý fakt aj z hľadiska efektivity nutnej obrany, pretože ak si páchatel' za cieľ svojho útoku vyberie osobu, ktorá sa sama ubrániť nedokáže, stále musí počítať s tým, že nekoná len proti napadnutému ale proti celej spoločnosti, a táto má aj právo sa mu postaviť na odpor. Takúto situáciu označujeme ako **pomoc v nutnej obrane**.

Jedná sa o nutnú obranu, ak napadnutý odvracia činom inak trestným útok na telesnú integritu priamo mu hroziaci preto, že sa snažil odvrátiť útok smerujúci proti telesnej integrite inej osoby.²⁸

Obranné konanie v rámci nutnej obrany je ovládané princípom, že právo by za žiadnych okolností nemalo ustupovať bezpráviu. Toto však nemôže byť uplatňované neobmedzene. Platí síce skutočnosť, že útočník ako narušiteľ práva je v porovnaní s obrancom v podstatne slabšom postavení, nieje však možné a iste ani spoločensky a morálne prospešné, vziať mu všetky práva. Zákonná definícia myslí aj na túto skutočnosť a ako istý regulatív chovania zavádza pojem **primeranosti**. Tento je však nutné odlišiť od proporcionality, s ktorou je laickou verejnosťou často zamieňaný. Výborné zadefinovanie týchto pojmov prináša profesor Solnař, keď vo

²⁶ R 8/1988, Šámal, P., Púry, F., Rizman, S. Komentář k trestnímu zákonu, 5. vydání. Praha : C.H. Beck, 2003, s. 123.

²⁷ NS 13/2002 – T 320, Šámal, P., Púry, F., Rizman, S. Komentář k trestnímu zákonu, 5. vydání. Praha : C.H. Beck, 2003, s. 123.

²⁸ R 7/1970, Šámal, P., Púry, F., Rizman, S. Komentář k trestnímu zákonu, 5. vydání. Praha : C.H. Beck, 2003, s. 121.

svojom diele uvádza, že proporcionalita je pomer (úmernosť) medzi napadnutým a obetovaným záujmom a je znakom krajnej núdze. Primeranosť naproti tomu nie je pomer medzi týmito záujmami, ale medzi konaním zameraným k obrane a povahou aj nebezpečnosťou útoku. Primeranosť nie je preto z pravidla vylúčená neúmernosťou medzi napadnutým a obetovaným záujmom. Je možné beztrestne chrániť aj záujem nižšej kategórie alebo v konkrétnom prípade menej závažný aj obetovaním záujmu vyššieho alebo v danom prípade významnejšieho. Možno poraniť aj usmrtiť na ochranu majetku.²⁹ Pri skúmaní dovolenosti obranného konania teda porovnávame dve hľadiska a to primeranosť (vzťah intenzity útoku a obrany) a proporcionalitu (vzťah škody z útoku hroziacej a škody v obrane spôsobenej. Rozhodujúce je hľadisko prvé.

Požiadavka primeranosti v nutnej obrane teda nie je postavená na úmernosti záujmov chránených trestným zákonom. Zákonodarca ju formuloval tak, že obrana nesmie byť „celkom zjavne neprimeraná spôsobu útoku“. Z uvedeného je preto možné vyvodit' nutnosť posúdenia intenzity oboch akcií a v súvislosti s tým aj následkov hroziacich z útoku a spôsobených v obrane. Základným merítkom pre posúdenie primeranosti obrany teda nie je porovnanie významu napadnutého a obetovaného záujmu, ale okolnosť, či existuje určitý prípustný pomer medzi spôsobom útoku a jednaním uskutočneným k jeho odvráteniu. Pri posudzovaní otázky primeranosti jednania v obrane teda nie je možné vystačiť len s porovnaním následkov, ktoré hrozili z útoku a následne boli spôsobené v obrane, ale je nutné brať do úvahy celý rad ďalších faktorov charakterizujúcich konkrétny prípad a až na základe nich hodnotiť konanie obrancu s ohľadom na spôsob útoku, ktorým bolo jednanie v obrane vyvolané. So zvláštnym ohľadom je rovnako treba posudzovať aj subjektívny stav osoby, ktorá útok odvracala.³⁰

Primeranosť nutnej obrany je potrebné hodnotiť tiež so zreteľom k subjektívnemu stavu osoby, ktorá odvracala útok., tj. podľa toho, ako sa čin útočníka javil tomu, kto ho odvracal.³¹

²⁹ Solnař, V. Základy trestní odpovědnosti, Praha : Academia, 1972, s. 105.

³⁰ Teschler, E.: „K některým otázkám nutné obrany.“ Trestní právo 1997, č. 10, str. 10 - 11

³¹ R 3/1984 - 15, Šámal, P., Púry, F., Rizman, S. Komentář k trestnímu zákonu, 5. vydání. Praha : C.H. Beck, 2003, s. 124.

Pri posudzovaní primeranosti nutnej obrany teda porovnávame aj prostriedky, aké použil útočník a obranca, ale aj spôsob použitia prostriedkov a ich výsledok. Pre tieto prostriedky platí jedna veľmi dôležitá zásada, že totiž medzi účinnosťou útočných a obranných nástrojov nemusí byť úmernosť. Podľa prostriedku, aký útočník používa môže obranca odhadnúť hroziace nebezpečenstvo a zvoliť spôsob a prostriedky obrany. Ak sa však chce obranca úspešne ubrániť, musí zvoliť taký prostriedok a intenzitu jeho použitia aby útok odvrátil okamžite, rýchlo a definitívne. To všetko bez rizika pre seba, pretože napadnutý nie je povinný riskovať. V tomto ohľade žiaden princíp rovnosti zbraní neplatí. Obranca je oprávnený použiť taký prostriedok, aký má v danej situácii k dispozícii. Je teda možné sa aj proti neozbrojenému útočníkovi brániť so zbraňou, a tento samotný fakt nemôže automaticky znamenať prekročenie medzi nutnej obrany.

*Samotná skutočnosť, že obranca použije proti neozbrojenému útočníkovi zbraň neznamená, že je obranou celkom zjavne neprimeranou spôsobu útoku. Podmienkou ustanovenia §13 o nutnej obrane nie je skutočnosť, že útok nebolo možné odvrátiť inak. Obranca nie je povinný ustupovať pred neoprávneným, priamo hroziacim alebo trvajúcim útokom na záujem chránený trestným zákonom.*³²

*V závislosti na konkrétnych okolnostiach prípadu nie je vylúčené posúdiť ako stav nutnej obrany jednanie osoby, ktorá reaguje na fyzický útok neozbrojeného páchatel'a opakovaným použitím strelnej zbrane, pri čom dôjde k usmrteniu útočníka.*³³

Brániaceho sa M.Š. v nočných hodinách v kupé vlaku v spánku napadol útočník J.Ď. Dvakrát ho udrel päšťou do tváre, po čom sa rozospatý a prekvapený M.Š. posadil. Útočník mu vtedy zasadil tretí úder do tváre. Napadnutý už v tejto fáze útoku vyzval útočníka, aby mu dal pokoj, že chce spať. Ten však napriek tomu pokračoval vo fyzických výpadoch proti napadnutému a udieral ho, resp. sa ho snažil udrieť do tváre a hrudníka, a to aj po tom, čo už napadnutý v kupé stál. Okrem úderov päšťami, stupňujúc svoj útok, útočník chytil napadnutého za košeľu

³² R4 7/1995, Šámal, P., Púry, F., Rizman, S. Komentár k trestnému zákonu, 5. vydání. Praha : C.H. Beck, 2003, s. 123.

³³ R 14/1999, Šámal, P., Púry, F., Rizman, S. Komentár k trestnému zákonu, 5. vydání. Praha : C.H. Beck, 2003, s. 123.

na hrudníku a roztrhal mu ju. Keďže útočník znemožňoval napadnutému svojou fyzickou zdatnosťou a agresivitou ujsť z kupé, ten vytiahol z vrecka nožik s čepel'ou dlhou 9 cm a zasadil útočníkovi spolu päť rán. Útočníkovi sa podarilo ešte vyjsť z vlaku na nástupište železničnej stanice, kde spadol a na následky bodných zranení zomrel. Súd oslobodil napadnutého spod obžaloby pre trestný čin ublíženia na zdraví s následkom smrti z dôvodu, že napadnutý konal v nutnej obrane podľa § 13 TrZ.³⁴

Podmienky nutnej obrany sú samozrejme splnené aj v prípade ak napadnutý chcel proti útoku použiť miernejší spôsob obrany ako nakoniec, niekedy aj omylom, použil. To však len v prípade, ak ani skutočne použitá obrana nebola celkom zjavne neprimeraná spôsobu útoku (napr. majiteľ legálne držanej zbrane začuje v noci vo svojom dome nejaký hluk. Pretože sa v dome vyzná, nepozorovane zistí, že má v dome zlodeja. Povie mu aby sa nehýbal, inak bude strieľať, zlodej sa však dá na útek, majiteľ preto vystrelí varovný výstrel do priestoru ktorým trafi zlodejovho komplica ktorého pre tmu nevidel).

Skutočnosť, či obranné jednanie spĺňa podmienky primeranosti sa musí samozrejme posudzovať podľa objektívnych okolností prípadu ale aj podľa predstáv obrancu, teda podľa toho, ako sa čin útočníka javil tomu, kto ho odvracal. Predstavy obrancu sú pochopiteľne ovplyvnené objektívnymi okolnosťami.³⁵ Pri posudzovaní obrancových predstáv musíme zväžiť podmienky, za akých sa musí rozhodovať. Čelí útoku, často na zdravie alebo život, je prekvapený, zaskočený a nemá čas na dlhé premýšľanie, musí sa rozhodovať v zlomku sekundy o tom, ako bude jednať v situácii, do ktorej bol proti svojej vôli dotlačený. Útočník práve naopak, koná premyslene, svoje jednanie je cielené, moment prekvapenia hrá v jeho prospech. Práve kvôli týmto skutočnostiam by nebolo vhodné posudzovať obranné jednanie príliš striktné a mať na jeho primeranosť prehnané požiadavky. Tieto všetky okolnosti ktoré pôsobia na obrancu a jeho rozhodovanie pri priamo hroziacom či trvajúcim útoku zákon vyjadruje pojmom „spôsob útoku“, ktorý je priamo uvedený v § 13, veta druhá trestného zákona. Spôsob útoku nie je možné stotožňovať s intenzitou útoku, aj keď tento pojem v sebe obsahuje. Intenzita útoku je daná tým,

³⁴ Fico, R. Nutná obrana, 1. vydanie. Trenčín : Ludoprint, a.s., 2001, s. 35

³⁵ Jelínek, J. a kol. Trestní právo hmotné, obecná část, zvláštní část, 1. vydání. Praha : Linde Praha, a.s., 2005, s. 251

či je útok individuálny alebo skupinový, či útočník útočí so zbraňou alebo ozbrojený nie je, aký je pomer síl medzi útočníkom a obrancom, doba kedy dochádza k útoku (nočná či denná), miesto (osamelé či v spoločnosti iných ľudí), možnosť rýchleho zásahu štátnych orgánov a pod. Spôsob útoku nie je možné chápať úzko ako v danom okamihu jeho priebehu. Spôsob útoku zahŕňa aj to, čo za danej situácie bezprostredne hrozí (napr. ak útočník v prvom útoku neuspeje, v ďalšom použije väčšiu intenzitu či intenzívnejšie prostriedky). K charakteristike spôsobu útoku určite patria aj chránené hodnoty, proti ktorým útok smeruje a ich ohrozenie útokom. Pre posúdenie primeranosti obrany je nepochybne významné či útok smeruje proti životu napadnutého, jeho majetku alebo proti obom. Pojem „spôsob útoku“ je preto žiaduce interpretovať extenzívne a v pochybnostiach v prospech obvineného, v tomto prípade obrancu.

V ideálnom prípade teda primeranosť obrany znamená, že je schopná odraziť útok, je spôsobilá k jeho spoľahlivému a efektívnemu odvráteniu. Obrana teda musí byť tak intenzívna, aby útok odvrátila, teda z logiky veci silnejšia než útok, inak by ho odvrátiť nemohla. Škoda spôsobená útočníkovi môže byť väčšia ako škoda z útoku hroziaca, výrazne hrubý nepomer by však mohol viesť k záveru, že obrana bola celkom zjavne neprimeraná spôsobu útoku, a teda protiprávna. Na druhej strane sa však nežiada, aby sa obranca obmedzil len na to, čo je primerané spôsobu útoku, pretože aj zákon sám dovoľuje aby obrana mohla byť intenzívnejšia ako len primeraná a jej intenzitu povoľuje až po hranicu „celkom zjavne neprimeraná“. A to už je, myslím si, rozsah obranného jednania postačujúci na to, aby inštitút nutnej obrany splňal svoj účel.

3. Prekročenie medzi nutnej obrany a jeho postih

Prekročenie medzi nutnej obrany, exces, je stav, keď sú dane niektoré podmienky nutnej obrany bez toho, aby tieto podmienky boli prítomné vo všetkých smeroch. Situácia sa teda podobá na nutnú obranu, a je aj nutnej obrane do istej miery blízka, chýbajú však podmienky, ktoré by pre obrancu znamenali úplnú beztrestnosť. Teória aj prax tu rozoznáva dve situácie:

- a) **exces intenzívny** – kedy ide o exces čo do miery obranného zákroku, pretože obrana bola celkom zjavne neprimeraná spôsobu útoku, pričom tu môže ísť o hrubý nepomer v intenzite alebo spôsobenej škode. Pri škode samozrejme len u mimoriadne hrubého nepomeru, keďže škoda tu pôsobí len akýsi regulatív splnenia podmienok nutnej obrany.
- b) **exces extenzívny** – pri tomto ide o exces čo do doby obranného zákroku. Obrana nebola uskutočnená v dobe, keď útok priamo hrozil alebo trval. Tu je možné rozoznávať dve situácie, a to obranu v dobe, keď útok už skončil, alebo ešte priamo nehrozil či netrval, teda o obranu predčasnú.

Práve z dôvodu, že pri tomto konaní nie sú celkom splnené podmienky nutnej obrany, je nutné ho posudzovať podľa obecných zásad a to najmä z hľadiska jeho subjektívnych znakov. Môže sa tu jednať o čin z nedbalosti (obranca nepredpokladal, že útočníka - páchatel'a drobnej krádeže – zabije, alebo si neuvedomil, že útok už skončil, aj keď to vzhľadom k okolnostiam a svojím osobným pomerom vedieť mal a mohol), alebo o čin úmyselný (obranca úmyselne pokračuje vo fyzickom ubližovaní útočníkovi z pomsty aj v dobe, kedy útok už zjavne skončil). Pokiaľ sa obranca mýlil v skutkových okolnostiach týkajúcich sa podmienok celkom zjavnej primeranosti, bol by posudzovaný podľa zásad o skutkovom omyle a preto by bol aj beztrestný, alebo prinajhoršom zodpovedný za kulpózný trestný čin (napr. usmrtenie útočníka, ktorý na obrancu na ulici miery strelnou zbraňou a pýta od neho peniaze, pričom neskôr by sa ukázalo, že zbraň nebola nabitá alebo išlo o maketu zbrane. O tejto skutočnosti však obranca nevedel a ani vedieť nemohol, a jeho konanie bolo ovplyvnené obavou o vlastný život či zdravie).

Konanie obrancu proti útočníkovi po skončení útoku všeobecne nieje možné podradiť pod nutnú obranu (exces extenzívny). Môže byť prejavom pomsty, dôsledkom rozrušenia na základe útoku. Je trestné podľa obecných zásad, ale teoreticky by mohlo byť aj oprávnené, a teda beztrestné.³⁶ Osobnú slobodu osoby ktorá bola pristihnutá pri trestnom čine alebo bezprostredne po ňom smie za podmienok § 76 ods. 2 trestného poriadku obmedziť ktokoľvek. Nie je stanovené, akých foriem donútenia je pri tom oprávnený použiť, čo sa javí ako problematické. Zadržanie musí byť primerané. To znamená, že spôsobenie drobných poranení pri zadržaní páchatel'a je ešte možné pripustiť. Otázkou ale zostáva, ako posudzovať zranenia ktoré zadržaním spravidla spôsobené nie sú (zlomené prsty, prerazené rebro).

Zákon však myslí aj na situácie prekročenia medzi nutnej obrany. Konkrétne je to ustanovenie § 33 písm. f) TrZ, kde toto konanie považuje za poľahčujúcu okolnosť.

Podmienkou trestnosti konania, ktoré je prekročením medzi nutnej obrany v zmysle § 13 TrZ, napríklad pre to, že útok proti ktorému je obrana zameraná už netrvá, je tiež zavinenie vzťahujúce sa na túto skutočnosť. V takýchto prípadoch je potrebné tiež dôkladne zisťovať, či išlo o úmyselné alebo nedbalostné prekročenie medzi nutnej obrany a prihliadať pri tom aj k rozrušeniu obrancu spôsobenom útokom.

To znamená, že ak odvodzuje súd prvého stupňa nepriamy úmysel obžalovaného vo vzťahu k smrteľnému následku u poškodených, musí byť spoľahlivo dokázané, že obžalovaný nie len že vedel, že opakovanými intenzívnymi údermi do hlavy poškodených ich môže usmrtiť a pre takýto prípad bol s tým oboznámený. Obžalovaný sa nepriznal, že by vnímal, že poškodení na neho už neútočia, respektíve, že nie sú schopní ďalšieho útoku, oháňal sa okolo seba stoličkou, resp. tyčou (nebolo presne dokázané, o aký predmet išlo), zo strachu pred pokračovaním ich útoku. Ponúka sa teda otázka, či práve prekročenie podmienok

³⁶ Šámal, P., Púry, F., Rizman, S. Komentář k trestnímu zákonu, 5. vydání. Praha : C.H. Beck, 2003, s. 120.

nutnej obrany nieje v jeho prípade pokryté skôr niektorou z foriem nedbalostného zavinenia.³⁷

Ide o prekročenie medzi nutnej obrany, ak sa páchatel' zo začiatku bránil spôsobom primeraným spôsobu útoku smerujúcemu proti záujmom chráneným trestným zákonom, ale po skončení útoku sám prejde do útoku s úmyslom vysporiadať sa s útočníkom, od ktorého už nehrozí nebezpečenstvo. Za následok spôsobený v tejto fáze konania je páchatel' trestne zodpovedný a nepomôže sa dovolávať, že jednal v nutnej obrane.³⁸

³⁷ R 16/1994 – I. Šámal, P., Púry, F., Rizman, S. Komentář k trestnímu zákonu, 5. vydání. Praha : C.H. Beck, 2003, s. 123.

³⁸ R 18/1979. Šámal, P., Púry, F., Rizman, S. Komentář k trestnímu zákonu, 5. vydání. Praha : C.H. Beck, 2003, s. 122.

4. Porovnanie nutnej obrany a krajnej núdze

O nutnej obrane sme si už čo to povedali. Teraz sa v krátkosti zmienim o krajnej núdzi, a jej podmienkach v porovnaní so špecifikami nutnej obrany.

Krajná núdza patrí, rovnako ako niekoľko ďalších inštitútov, do skupiny okolností vylučujúcich protiprávnosť. Znamená to teda, že konanie v krajnej núdzi aj keď bude mať znaky trestného činu, trestným nebude práve z dôvodu jeho spoločenskej prospešnosti. Zákon vymedzuje krajnú núdzu vo svojom § 14 takto:

*Čin jinak trestný, kterým někdo odvrací nebezpečí přímo hrozící zájmu chráněnému tímto zákonem, není trestným činem. Nejde o krajní nouzi, jestliže bylo možno toto nebezpečí za daných okolností odvrátit jinak anebo způsobený následek je zřejmě stejně závažný nebo ještě závažnější než ten, který hrozil.*³⁹

Ak vychádzame z uvedeného zákonného vymedzenia, potom v prípade konania v krajnej núdzi musia byť splnené nasledujúce objektívne podmienky:

1. odvracanie nebezpečenstva
2. nebezpečenstvo hrozí záujmu chránenému Trestným zákonom
3. nebezpečenstvo hrozí priamo
4. nebezpečenstvo za daných okolností nemožno odvrátiť inak (zásada subsidiarity)
5. spôsobený následok nesmie byť rovnako závažný alebo ešte závažnejší ako ten, ktorý hrozil

Ako krajnú núdzu teda označujeme taký stav, keď je možné chrániť záujem chránený trestným zákonom proti nebezpečenstvu mu priamo hroziacemu len porušením iného zákonom chráneného záujmu. Ide tu o stret záujmov spoločnosti na ochrane rôznych spoločenských vzťahov. Jednému záujmu hrozí porucha, ktorá môže byť odvrátená len tak, že sa obetuje iný záujem. Čin, ktorým je odvrátená takáto porucha je zo zákona činom oprávneným, nemôže byť teda považovaný za čin trestný. Stav krajnej núdze zo svojej podstaty vylučuje spoločenskú nebezpečnosť aj protiprávnosť. A práve pre vylúčenie protiprávnosti krajnej núdze konanie v jej povolenom rámci nemožno posúdiť ani ako priestupok. V tomto sa

³⁹ Zákon č. 140/1961 Sb., trestný zákon, v znení neskorších predpisov.

teda krajná núdza podobá na nutnú obranu, ktorá rovnako priznáva za istých okolností trestnému činu úplnú beztrestnosť.

Na konanie v krajnej núdzi je oprávnený každý, či už priamo ohrozený nebezpečenstvom, alebo konajúci v záujme inej osoby (ide tu o tzv. pomoc v núdzi), ale aj osoba, ktorá nebezpečenstvo sama vyvolala. Tu však môžu vzniknúť oprávnené pochybnosti, či je správne, aby osoba, ktorá úmyselným konaním, napríklad dráždením, vyprovokovala veľkého psa do útoku, bola beztrestná v prípade, že psa v krajnej núdzi usmrtila. Samozrejme, že život a zdravie človeka sú dôležitejšie ako život zvieratá, a teda z právneho hľadiska zničenie vecí, a že človek musí mať oprávnenie brániť sa, ale rovnako by mala existovať zodpovednosť, minimálne občianskoprávna, za vyvolanie nebezpečenstva, ktorého odvrátenie vedie k spôsobeniu škôd.⁴⁰ Treba mať však na zreteli aj skutočnosť, že proti konajúcemu v krajnej núdzi nie je krajná núdza ani nutná obrana prípustná. Je to z dôvodu, že takéto konanie je v tom prípade konaním dovoleným zákonom.

Ak je nebezpečenstvo vyvolané protiprávnym útokom, potom podmienky krajnej núdze a nutnej obrany splyývajú v jedno. Ohrozená osoba sa potom s prihliadnutím k podmienkam prípadu môže rozhodnúť buď pre konanie v krajnej núdzi alebo za priaznivejších podmienok nutnej obrany. Tu je názorne vidieť, že nutná obrana je privilegovaným prípadom krajnej núdze, kde namiesto odvracania všeobecného nebezpečenstva, ktoré je podstatou krajnej núdze vystupuje nebezpečenstvo kvalifikované, a tým je protiprávny útok na záujem chránený Trestným zákonom. V rámci krajnej núdze sa nejedná o útok, ale dochádza k odvráteniu iného nebezpečenstva priamo hroziacemu niektorému zo záujmov chránených Trestným zákonom. Toto nebezpečenstvo nemá povahu vedomého útoku človeka, ale môže spočívať napríklad v pôsobení prírodných síl ako požiar či povodeň, kedy sú ohrozené majetkové záujmy, ale často aj zdravie či život ľudí. Môže ďalej ísť o nebezpečenstvo vyvolané nedbalostným konaním človeka, ako dopravné nehody a podobne.

Ako príklad môžeme uviesť situáciu, keď do obchodu vnikne páchatel' a pod hrozbou použitia strelnej zbrane donúti predavača, aby mu odovzdal tržbu.

⁴⁰ Fico, R. Nutná obrana, 1. vydanie. Trenčín : Ludoprint, a.s., 2001, s. 64.

Predavač má v takomto prípade dve možnosti. Prvou z nich je odvrátiť nebezpečenstvo tak, že odovzdá tržbu páchatelovi, čím však dôjde k poškodeniu tretej osoby, pretože peniaze nepatria predavačovi. V tomto prípade by predavač konal za podmienok krajnej núdze. Druhou možnosťou je, že predavač páchatel'a zneškodní, napríklad použitím hmatu bojového umenia, a odovzdá ho polícii. V tomto prípade by predavač konal za podmienok nutnej obrany.⁴¹

Aby mohlo byť konanie posúdené ako konanie v krajnej núdzi, musí tu byť určitá časová súvislosť medzi nebezpečenstvom a jeho následkom, nebezpečenstvo musí priamo ohrozovať záujem chránený Trestným zákonom. Táto podmienka bude naplnená vtedy, ak vývoj udalostí rýchlo speje k poruche ohrozeného záujmu, alebo už nepokračuje, ale sú splnené takmer všetky podmienky potrebné na to, aby porucha chráneného záujmu nastala (napr. ak rýchlo šíriaci sa požiar ohrozuje chatovú oblasť). Pre úplnosť je vhodné dodať, že o prípad krajnej núdze nepôjde tam, kde nebezpečenstvo už definitívne pominulo (požiar bol uhasený), alebo by teoreticky mohlo nastať v budúcnosti (uzavretý chov nebezpečných zvierat). Ak vo výsledku porovnáme časové podmienky nebezpečenstva krajnej núdze a útoku krajnej obrany, zistíme, že sa zhodujú.

Druhá veta zákonnej definície krajnej núdze skrýva ďalšiu veľmi dôležitú podmienku. Je ňou podmienka subsidiarity. Táto vyjadruje potrebu, aby sa najskôr vyčerpali všetky iné možnosti na zamedzenie hroziacemu nebezpečenstvu, samozrejme, ak to okolnosti dovoľujú. Požiadavka uplatnenia zásady subsidiarity vychádza predovšetkým z predpokladu, že odvracanie nebezpečenstva sa často dotýka aj záujmu osôb, ktoré ho nevyvolali. Preto treba dať prednosť takému odvráteniu nebezpečenstva, aby to nebolo na ich úkor. Ak má ohrozený možnosť vyhnúť sa nebezpečenstvu iným spôsobom, než konaním v krajnej núdzi a spáchaním trestného činu, musí tento uprednostniť (napr. útek). Treba však brať do úvahy len tie možnosti ohrozeného, ktorými bolo možné nebezpečenstvo odvrátiť včas, to znamená ešte pred porušením chráneného záujmu, ktorému nebezpečenstvo hrozilo. Práve v podmienke subsidiarity vidíme jeden zo zásadných rozdielov medzi nutnou obranou a krajnou núdzou. Podmienkou nutnej obrany nie

⁴¹ Ivor J. a kol. Trestné právo hmotné. 1, Všeobecná časť. 1. vydanie Bratislava: IURA EDITION, 2006, s. 154.

je tá okolnosť, že nebolo možné sa útoku vyhnúť inak (útekom alebo privolaním polície). Nepožaduje sa tu subsidiarita ako je tomu u krajnej núdze. Vychádza však útok od detí, osôb pod vplyvom návykových látok bude potrebné, aby sa napadnutý pokúsil v prvom rade sa útoku vyhnúť (osobu jedajúcu v omyle bude napríklad postačujúce na tento omyl upozorniť).

Ďalšou zásadou ovládajúcou konanie v krajnej núdzi a zároveň ďalší rozdiel medzi nutnou obranou a krajnou núdzou je zásada proporcionality. Ide tu o vyjadrenie pomeru medzi následkom hroziacim z nebezpečenstva, či útoku v prípade nutnej obrany, a následkom, ktorý spôsobilo konanie pri odvracaní tohto útoku či nebezpečenstva. Zatiaľ čo úprava nutnej obrany dáva tomuto dost' veľkú voľnosť, a jej hranica je posunutá až na pomer celkom zjavnej neprimeranosti, krajná núdza tento pomer podstatne obmedzuje. Podľa zákona o krajnú núdzu sa už nebude jednať, ak následok spôsobený konaním v krajnej núdzi bude zrejme rovnako závažný alebo ešte závažnejší ako ten, ktorý hrozil. Spôsobený následok musí byť teda menšieho rozsahu ako škoda hroziaca, inak by sa stratila účelnosť tohto inštitútu. V tomto neplatí zhoda s nutnou obranou a to pre ich odlišnú použiteľnosť a účelnosť. Jednak preto, že ako už bolo povedané, nutná obrana je špeciálny prípad krajnej núdze, má teda svoje špeciálne, prísnejšie podmienky no v konečnom dôsledku podstatne užšiu použiteľnosť ako krajná núdza. Pôsobí len proti protiprávnemu útoku, zatiaľ čo krajná núdza proti akémukoľvek nebezpečenstvu, aj preto tu musí byť táto proporcionalita. A ak sa na vec pozrieme ešte detailnejšie zistíme, že tento pomer je tu daný aj kvôli skutočnosti, že škoda ktorá vzniká v nutnej obrane, vzniká prevažne útočníkovi. Zatiaľ čo škoda spôsobená pri odvracaní nebezpečenstva pri krajnej núdzi vzniká prevažne tretím osobám. Je teda logické, že tieto nie sú túto škodu povinné v tejto zvýšenej miere znášať.

No nech sú argumenty akékoľvek, podľa môjho názoru sú podmienky krajnej núdze dost' prísne. Ak si dobre predstavíme situáciu krajnej núdze a podmienky za akých sa konajúci musí rozhodovať, dospejeme k názoru, že sa veľmi nelíšia od podmienok nutnej obrany. Je tu rovnako rýchly sled udalostí, je prítomné nebezpečenstvo hroziace záujmu chránenému trestným zákonom. Konajúci sa musí rozhodnúť často veľmi rýchlo, aby ešte mohol odvrátiť hroziace nebezpečenstvo.

Pri tom však musí splniť celý rad podmienok, aby jeho konanie v konečnom dôsledku nebolo trestné. Musí sa uistiť, či toto nebezpečenstvo nie je možné odvrátiť inak, ako porušením iného chráneného záujmu, a samozrejme musí odhadnúť aká škoda hrozila a akú by svojim konaním mohol spôsobiť. Spraviť všetky tieto rozhodnutia v kritických podmienkach aké môže stav krajnej núdze vyvolať iste nebude jednoduché. Preto by bolo žiaduce pri posudzovaní podmienok krajnej núdze vyjsť konajúcemu v ústrety aspoň tým, že ak sa dodatočne ukáže, že nebezpečenstvo bolo možné odvrátiť aj inak, avšak škoda je ešte v medziach krajnej núdze, priznať konajúcemu krajnú núdzu a nepostihovať ho. Ako úvahu de lege ferenda by som ešte rád uviedol možnosť zmiernenia podmienok krajnej núdze aj zmiernením požiadavky proporcionality a to aspoň na úroveň, aby škoda spôsobená mohla byť rovnako veľká ako tá, ktorá hrozila.⁴² Aj keď sa toto môže javiť z hľadiska ochrany záujmov bezúčelové, malo by to značný význam pre konajúceho v krajnej núdzi, najmä pri jeho zvažovaní možných škôd a následkov a v konečnom dôsledku možno aj na rýchlosť jeho reakcie. V neposlednom rade je rovnako ako u nutnej obrany nevyhnutné prihliadať pri posudzovaní situácie krajnej núdze aj k individuálnym pocitom konajúceho a zohľadniť ich v konečnom rozhodovaní.

⁴² Slovenská úprava napríklad, po rekodifikácii Trestného zákona ide ešte ďalej a používa formuláciu: „ak spôsobený následok je zjavne závažnejší ako ten, ktorý hrozil“. Vidíme tu teda, že konanie bude za istých okolností dovolené dokonca aj keď škoda spôsobená pri odvrácaní nebezpečenstva bude o niečo väčšia ako tá, ktorá hrozila. Nesmie byť však medzi nimi zjavný nepomer.

5. Komparácia českej a slovenskej úpravy nutnej obrany

5.1. Stručný historický exkurz

Z historického pohľadu majú k sebe česká a slovenská úprava nutnej obrany veľmi blízko. Tento fakt je spôsobený spoločnou históriou, kedy tieto dve krajiny tvorili jednotný štát a Trestný zákon platil na celom území rovnako. Zásadný zlom v úprave nenastal ani po oddelení týchto dvoch štátov. Obe prevzali pôvodnú spoločnú úpravu zákona č. 140/1961 Sb., Trestný zákon, v znení neskorších predpisov, znenie ustanovenia o nutnej obrane teda zostávalo rovnaké pre obe krajiny. K zmene dochádza až v roku 1994, a to ako v českej tak slovenskej úprave. Pôvodná definícia⁴³ sa novelou č. 290/1993 s účinnosťou k 1.1. 1994 v Českej republike zmenila do podoby, s akou sa stretávame s nutnou obranou dnes.⁴⁴ Táto na prvý pohľad kozmetická úprava mala pre inštitút nutnej obrany veľký význam, pretože výrazne posunula hranice nutnej obrany v prospech napadnutého keď zo „zrejmej neprimeranosti“, ktorá dosť obmedzovala obrancu spravila možno brániť sa až po „celkom zjavnú neprimeranosť“, kedy by pomer medzi obranou a útokom bol celkom zjavne, evidentne neprimeraný. Táto zmena sa hádam najviditeľnejšie odrazila pri rozhodovaní súdov, keď sporné obranné zákroky začali častejšie než predtým podradovať pod nutnú obranu. Vývoj vedy a praxe dokonca dospel až k názoru, že za splnenia istých okolností je primerané poraniť ba aj usmrtiť človeka na ochranu majetku. Právny vývoj nutnej obrany však nezastal ani na Slovensku a aj tu začala rásť potreba uvoľnenia tesných podmienok nutnej obrany. K tomuto uvoľneniu dochádza novelou č. 248/1994 Z. z., ktorá skoro presne kopíruje novelu prijatú v susednej Českej republike hádam s jediným rozdielom. Zatiaľ čo úprava česká nahradila aj spojenie „povaha a nebezpečnosť útoku“ spojením „spôsobu útoku“, úprava slovenská spojenie „povaha a nebezpečnosť“ jednoducho vypustila a ponechala len „neprimeraná útoku“. O význame a potrebe tejto zmeny rozpráva, aj keď nie práve najšťastnejšie formulovaná, dôvodová správa k nej vydaná: „*Medze nutnej obrany sa v súlade s požiadavkou teórie*

⁴³ Čin jinak trestný, kterým někdo odvrací přímo hrozící nebo trvající útok na zájem chráněný tímto zákonem, není trestným činem. Nejde o nutnou obranu, byla-li **zřejmě** nepřiměřená **povaze a nebezpečnosti** útoku.

⁴⁴ Čin jinak trestný, kterým někdo odvrací přímo hrozící nebo trvající útok na zájem chráněný tímto zákonem, není trestným činem. Nejde o nutnou obranu, byla-li obrana **zcela zjevně** nepřiměřená **způsobu** útoku.

*a praxe rozširujú tak, aby jej podmienky neboli splnené len vtedy, ak obrana je zrejme neprimeraná povahe a nebezpečnosti útoku. Rešpektuje sa skutočnosť, že osoba konajúca v obrane často nemôže dopredu náležite ohodnotiť hroziaci alebo trvajúci útok a zvoliť vždy presne adekvátne prostriedky obrany. Okrem toho sa odstránia najmä aplikačné a interpretačné problémy, ktoré stavajú do nepriaznivej situácie subjekt, konajúci v nutnej obrane.“*⁴⁵ Zámer autora je teda jasný, či však došlo k jeho naplneniu je diskutabilné, avšak pri rekodifikácii Trestného zákona pristúpil zákonodarný zbor síce k precíznejšej formulácii ustanovenia o nutnej obrane, ponechal však toto znenie ako akúsi kostru.

5.2. Slovenská úprava nutnej obrany po rekodifikácii

V roku 2005 je na Slovensku potreba rekodifikovať Trestný zákon dovedená po neľahkej ceste do úspešného konca. Starý zákon č. 140/1961, ktorý platil skoro 45 rokov, je nahradený novým. Pod číslom 300/2005 Z.z. je prijatý prepracovanejší Trestný zákon, ktorý zodpovedá zmeneným spoločenským podmienkam a prináša aj nové znenie ustanovenia o nutnej obrane, systematicky zaradené pod štvrtý oddiel s názvom: „Okolnosti vylučujúce protiprávnosť činu“, § 25 nazvaný „Nutná obrana“ a majúci toto znenie:

- (1) Čin inak trestný, ktorým niekto odvracia priamo hroziaci alebo trvajúci útok na záujem chránený týmto zákonom, nie je trestným činom.*
- (2) Nejde o nutnú obranu, ak obrana bola celkom zjavne neprimeraná útoku, najmä k jeho spôsobu, miestu a času, okolnostiam vzťahujúcim sa k osobe útočníka alebo k osobe obrancu.*
- (3) Ten, kto odvracia útok spôsobom uvedeným v odseku 2, nebude trestne zodpovedný, ak konal v silnom rozrušení spôsobenom útokom, najmä v dôsledku zmätku, strachu alebo zľaknutia.*
- (4) Ak sa niekto vzhľadom na okolnosti prípadu mylne domnieva, že útok hrozí, nevylučuje to trestnú zodpovednosť za čin spáchaný z nedbanlivosti, ak omyl spočíva v nedbanlivosti.*⁴⁶

⁴⁵ Fico, R.: Nutná obrana, 1. vydanie. Trenčín : Ludoprint, a.s., 2001, s. 93.

⁴⁶ Zákon č. 300/2005 Z.z., trestný zákon, v znení neskorších predpisov

Prvý odstavec nového znenia, ako je zrejmé, ponechal celú prvú vetu pôvodného znenia bez zmeny. No už druhý odstavec prináša novinku. Je ňou bližšie vymedzenie útoku a demonštratívny výpočet okolností, ktoré by pri jeho posudzovaní mal aplikujúci orgán vziať na vedomie, teda všetko to, čo je v platnej českej úprave vyjadrené slovným spojením „spôsob útoku“ a vyložené len teóriou a praxou. Na toto dôkladnejšie vymedzenie právna teória nazerá rôzne. Jeden pól tvrdí, že tieto okolnosti zbytočne zaťažujú obrancu, ktorý tak musí brať do úvahy oveľa viac faktorov, aby jeho konanie naplňovalo podmienky nutnej obrany. Ja osobne sa prikláňam k názoru opačnému. Prenesenie týchto podmienok, ktoré mimochodom tak ako tak boli teóriou zahrnuté do spôsobu útoku a pri posudzovaní primeranosti obrany brané do úvahy, do zákonnej definície je nutné vykladať v zmysle tohto ustanovenia, ako posilnenie právnej istoty. V tomto prípade je aplikujúcemu orgánu daná povinnosť priamo zo zákona pri pochybnostiach, či bola obrana ešte primeraná, skúmať uvedené skutočnosti. Zákonná dikcia tak vychádza v ústrety obrancovi a plní tak hlavný zmysel nutnej obrany.

Princíp právnej istoty a posilňovanie pozície obrancu je ešte zreteľnejší v odstavci treťom, ktorý znamená veľmi významný pokrok akým je fakt, že v posudzovaní podmienok nutnej obrany berie do úvahy aj subjektívny stav obrancu. Je tu zakotvený stav, keď je vylúčená trestná zodpovednosť osoby konajúcej v obrane aj v tých prípadoch odvracania útoku, keď obrana je celkom zjavne neprimeraná útoku, avšak len za predpokladu, že obranca takto konal v silnom rozrušení spôsobeným útokom, vrátane zdanlivého útoku. Nemôže samozrejme ísť o akékoľvek rozrušenie, ale len o rozrušenie takej kvality, že znemožňuje obrancovi racionálne posúdiť primeranosť obrany k charakteru útoku. Intenzita tohto rozrušenia je tu určená slovným spojením „v silnom rozrušení“.⁴⁷ Zákon uvádza ako možné príčiny tohto rozrušenia zmätok, strach či zľaknutie, ktoré obrancovi spôsobil útok. Keďže však zákon opäť podáva demonštratívny výpočet týchto okolností, nie je vylúčené aby tu pôsobili aj okolnosti iné, napríklad panika. No pri hlbšom skúmaní dôjdeme ku skutočnosti, že tento odstavec akokoľvek nový a pokrokový nie je pre právnu vedu ničím neznámym. Už v pôvodnom znení nutnej

⁴⁷ Ivor J. a kol. Trestné právo hmotné. 1, Všeobecná časť. 1. vydanie Bratislava: IURA EDITION, 2006, s. 169.

obrany sa bralo viac menej za samozrejmosť, že pri posudzovaní podmienok nutnej obrany je nevyhnutné vziať do úvahy aj subjektívny stav obrancu, že situácia nutnej obrany na neho kladie zvýšené požiadavky fyzické aj psychické a jeho vnímanie reality tým môže byť do značnej miery skreslené. Zakotvenie tejto skutočnosti priamo do znenia ustanovenia o nutnej obrane tu konečne nedáva žiaden priestor na špekulácie o tom, či subjektívny stav zohľadniť alebo nie. Neobstojí tu ani argument možného zneužitia, lebo aj subjektívny stav obrancu v dobe útoku je možné na základe známych skutočností odborným znaleckým posudkom zistiť.

Konečne štvrtý odstavec ustanovenia sa týka putatívnej obrany, čo je tiež oproti doterajšiemu zneniu ustanovenia celkom milou novinkou. Samozrejme novinkou len čo sa zákonného znenia týka, pretože ako som už písal v predchádzajúcich kapitolách, putatívna nutná obrana je pojem z teórie notoricky známy. Uvedené ustanovenie vytvára právny rámec pre posúdenie omylu v možných prípadoch obrany proti zdanlivému útoku. O prípady zdanlivej obrany však podľa neho pôjde len vtedy, ak okolnosti prípadu budú mať jednoznačne taký charakter, že mylná domnienka o útoku bude odôvodnená. Podľa zákonného znenia môžu vzniknúť dva prípady zdanlivej obrany.

V prvom prípade, trestná zodpovednosť nevznikne vôbec, ak pôjde o odôvodnený omyl, ale omyl nebude spočívať ani v nedbanlivosti. Táto situácia nastane, ak obranca nevedel, že ide o omyl a ani sa bez primeraných dôvodov nespoliehal, že o omyl nejde, alebo ak obranca nevedel, že ide o omyl, a to že nejde o omyl, ani vzhľadom na okolnosti a na svoje pomery vedieť nemal a nemusel.

V druhom prípade vznikne zodpovednosť za nedbanlivostný trestný čin, ak pôjde o odôvodnený omyl, ale tento bude spočívať v nedbanlivosti. To nastane za podmienok, ak sa obranca bez primeraných dôvodov spoliehal, že o omyl nejde, alebo ak obranca nevedel, že ide o omyl, hoci to, že ide o omyl, vzhľadom na okolnosti a na svoje pomery vedieť mal a mohol.⁴⁸

⁴⁸ Ivor J. a kol. Trestné právo hmotné. 1, Všeobecná časť. 1. vydanie Bratislava : IURA EDITION, 2006, s.

170 – 171.

5.3. Úvahy de lege ferenda

Rovnako ako na Slovensku, aj v Českej republike vyvstala potreba rekodifikácie do značnej miery zastaralého a často novelizovaného Trestného zákona. Táto potreba vyústila až do vypracovania návrhu nového Trestného zákona, avšak tento proces sa nedočkal tak úspešného zavŕšenia ako tomu bolo na Slovensku, ale pre rôzne právne aj politické problémy bol tento návrh „pochovaný“. Za zmienku však stojí fakt, že pôvodný návrh počítal s modernejším znením nutnej obrany, nie nepodobným zneniu slovenskému, ktoré bolo zaradené pod § 29 a bolo tohto znenia:

Čin jinak trestný, kterým někdo odvrací přímo hrozící nebo trvající útok na zájem chráněný trestním zákonem, není trestným činem.

Nejde o nutnou obranu, byla-li obrana zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku, místu a času útoku, anebo okolnostem vztahujícím se k osobě útočníka nebo osobě obránce.

Ten, kdo odvrací útok, aniž byly zcela splněny podmínky nutné obrany, není trestný, jednal-li v silném rozrušení, strachu, úleku nebo zmatku způsobeném útokem.

Zákonodarca sa tu nepochybne inšpiroval novou slovenskou úpravou a s menšími zmenami použil prvé tri odstavce znenia nutnej obrany, čo je samozrejme šikovné a zároveň chvályhodné, vzhľadom na prepracovanosť slovenského znenia. Tento návrh zákona však, ako už bolo spomínané neprešiel zákonodarným zborom. V snahe doviest' rekodifikáciu do zdarného konca bol tento návrh prepracovaný a znova predložený parlamentu. Objavuje sa tu však už aj zmenená formulácia nutnej obrany a to tak, že bola síce stále zaradená pod § 29, autor sa však doslovne vrátil k platnému zneniu:

(1) Čin jinak trestný, kterým někdo odvrací přímo hrozící nebo trvající útok na zájem chráněný tímto zákonem, není trestným činem.

(2) Nejde o nutnou obranu, byla-li obrana zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku.

No aj tento návrh bol nakoniec zamietnutý a snahy o nový Trestný zákon, a teda aj prípadné novšie, účelnejšie znenie nutnej obrany, uviazli na mŕtvom bode.

Ak by sa ale v budúcnosti predsa len našla politická vôľa rekonštruovať viac ako 45 rokov starý Trestný zákon, bude nevyhnutné v rámci právnej istoty pristúpiť aj k zmene ustanovenia o nutnej obrane, a v konečnom dôsledku celej oblasti podmienok vylučujúcich protiprávnosť. Za vzor, ako už bolo spomenuté by mohla poslúžiť práve slovenská úprava, samozrejme doplnená o nové poznatky právnej vedy a praxe. Ako je vidieť, autori sa pri pôvodnom návrhu vybrali dobrým smerom, je potrebné v ňom pokračovať a dospieť do úspešného konca. Samozrejme je treba si pri tomto položiť zásadnú otázku, akým smerom sa ubrať. Či zvoliť nové znenie nutnej obrany radšej užšie a spraviť ho tak zrozumiteľnejšie verejnosti, alebo širšie a nechať tak možnosť rôznym, často nie veľmi vhodným formám výkladu pri jeho aplikácii v praxi. Táto otázka by mala byť riešená po dôkladnom preskúmaní potrieb spoločnosti aj samotnej právnej praxe. Osobne by som sa priklonil k akejsi strednej ceste. Nerozširovať znenie nutnej obrany nad únosnú hranicu, aby sa z neho nestal len neprehľadný a v konečnom dôsledku nepoužiteľný inštitút. Ale rovnako do tohto znenia, v rámci právnej istoty, začleniť čo možno najviac podmienok a okolností. Zaistil by sa tým jednotný výklad a zároveň zrozumiteľnosť aj pre širokú verejnosť, ktorej je tento inštitút určený.

6. Nutná obrana a Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd č. 209/1992 Sb.

Ak sa zaoberáme nutnou obranou a vzťahmi ktoré vznikajú pri jej aplikácii na jednotlivé prípady, nemôžeme pri tom opomenúť ani medzinárodnú úpravu dopadajúcu na tieto vzťahy. Konkrétne nás budú zaujímať väzby na Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd z roku 1950⁴⁹, ktorá bola publikovaná pod číslom 209/1992 Sb. A to z dvoch pohľadov. Prvý sa bude týkať problematiky a možnosti prípadného podania žaloby na Európsky súd pre ľudské práva⁵⁰ pozostalými po osobe usmrtenej obrancom oslobodeným pre uznanie jeho konania ako konania v nutnej obrane, druhý situácie opačnej, posúdenie nutnej obrany ako neprimeranej s odsúdením obrancu a možnosť jeho domáhania sa svojich zaručených práv u ESLP.

6.1. Ochrana života, situácia z pohľadu útočníka

Dôvodom bližšieho rozboru tejto otázky je fakt, že kvantum odbornej literatúry sa o možnosti podania žaloby na ESLP pozostalými zmieňuje, dokonca ju aj pripúšťa, avšak poväčšine si vystačí s konštatovaním, že ide o otázku zatiaľ neriešenú a odpovede na ňu poskytne až prípadná judikatúra ESLP. Konštatovanie je to iste pravdivé a nie je mu čo vyčítať, ale o možnosti tohto podania prípadne jeho riešenia nevraví nič. Preto sa na tento problém pozrieme bližšie, samozrejme v medziach rozsahu a účelu tejto práce.

Významný pre skúmanú problematiku je najmä čl. 2⁵¹ Dohovoru ktorý uvádza, že právo každého na život je chránené zákonom a nikoho nemožno úmyselne zbaviť života s výnimkou výkonu súdom uloženého trestu nasledujúceho po odsúdení za

⁴⁹ ďalej len Dohovor

⁵⁰ ďalej len ESLP

⁵¹ Článok 2 - Právo na život

1. Právo každého na život je chránené zákonom. Nikoho nemožno úmyselne zbaviť života s výnimkou výkonu súdom uloženého trestu nasledujúceho po odsúdení za spáchanie trestného činu, pre ktorý zákon ukladá tento trest.

2. Zbavenie života sa nepovažuje za spôsobené v rozpore s týmto článkom, ak vyplýva z použitia sily, ktoré nie je viac než úplne nevyhnutné pri:

a) obrane každej osoby proti nezákonnému násiliu;
b) vykonávaní zákonného zatknutia alebo zabránení úteku osoby zákonne zadržanej;
c) zákonom potlačení nepokojov alebo vzbury.

spáchanie trestného činu, pre ktorý zákon ukladá tento trest⁵², teda že „monopol“ na úmyselné zbavenie života má len štát, a aj to len na základe rozhodnutia súdu a za podmienok stanovených zákonom. Medzičasom sa už zmenila aj táto skutočnosť, keď 13ty protokol k tejto Dohode bezpodmienečne zrušil trest smrti. Avšak hneď odstavec druhý tohto článku uvádza možné výnimky z tohto pravidla keď uvádza, že zbavenie života sa nepovažuje za spôsobené v rozpore s týmto článkom, ak vyplýva z použitia sily, ktoré nie je viac než úplne nevyhnutné, pri obrane každej osoby proti nezákonnému násiliu⁵³. A presne pri aplikácii a interpretácii tohto článku môžu vzniknúť problémy a zdanlivé možnosti domáhať sa porušenia tejto Dohody. Jeden z problémov je ten, že ako už hovorí článok druhý, použitie sily môže byť „nie viac než úplne nevyhnutné“, čo je v porovnaní so znením ustanovenia o nutnej obrane, ktorá hovorí ešte o dovolenej obrane pokiaľ nie je „celkom zjavne neprimeraná“ veľmi zužujúce ustanovenie. Druhý problém sa týka výroku „pri obrane každej osoby...“, teda vylučuje možnosť usmrtiť útočníka pri útoku na majetok, ustanovenie o nutnej obrane však pripúšťa aj takúto možnosť. Na základe podaných faktov by sme teda mohli dôjsť až k záveru, že zákonná úprava nutne obrany je v rozpore s týmto dohovorom a na prípady usmrtenia útočníka v nutnej obrane sa podľa zásady aplikačnej prednosti použije práve tento dohovor pred zákonom, čo by malo veľmi negatívny dopad na obrancu. Ja osobne (a tiež časť odbornej verejnosti) som však opačného názoru, ktorý sa na tomto mieste pokúsim obhájiť.

Prvým argumentom je čl. 56 Dohovoru s názvom Územná aplikácia, konkrétne jeho čl. 3 ktorý stanoví že „na uvedených územiach sa však budú ustanovenia tohto dohovoru vykonávať s prihliadnutím na miestne potreby⁵⁴“. Pod pojmom miestne pomery sa rozumejú zvláštnosti sociálnej a právnej kultúry v tom ktorom štáte, ktoré sú s danou kultúrou tradične späté a nemalo byť, ba ani nebolo účelom Dohovoru do nich zasahovať. Úpravu nutnej obrany by sme teda mohli považovať za takúto miestnu špecifikáciu a ustanovenia Dohovoru, ktoré sa jej týkajú, by sa na

⁵² Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd č. 209/1992 Sb. čl.2, odst.1

⁵³ Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd č. 209/1992 Sb. čl.2 odst.2

⁵⁴ Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd č. 209/1992 Sb. čl.56 odst.3

ňu nevzťahovali. Je to argument síce diskutabilný a jeho platnosť či neplatnosť môže preveriť až judikatúra ESLP, za zmienku však rozhodne stojí.

Ďalší možný argument by som postavil na logickom výklade a aplikácii ustanovení medzinárodných zmlúv. Pokiaľ zmluva nie je self-executing, teda priamo sama neobsahuje pravidlá chovania jednotlivcov, je nutné ju do vnútroštátneho práva transformovať. A pri tomto procese transformácie majú štáty danú istú mieru voľnosti, ktorá je o to väčšia, o čo danú problematiku upravujú precíznejšie alebo priznávajú jednotlivcom viac práv než samotná zmluva. Táto logická konštrukcia by sa dala aplikovať aj na tento prípad, ak sa na to pozrieme z uhla, kde sa práva priznávajú obrancovi, ktorý sa bráni právom proti bezpráviu. Ustanovenie o nutnej obrane mu teda priznáva viac práv, než Dohovor, čo logicky nemôže byť na škodu a nemôže to účelu dohovoru odporovať.

Ako tretí a hádam aj najpresvedčivejší argument by som rád zacitoval z článku JUDr. Adolfa Dolenského, ktorý sa v ňom zaoberá touto problematikou síce len úsekom, avšak o to výstižnejšie, keď v súvislosti s článkom 2 Dohovoru uvádza: „podľa tohto ustanovenia nie je teda dovolené usmrtenie útočníka pri obrane len majetku. Avšak jeden z najväčších teoretikov trestného práva napísal: Podľa účelového určenia Dohovoru podviazať prehmaty štátu proti jednotlivým osobám, nie však zasahovať do fundovanej právnej tradície časti členských štátov, je skôr treba mať za to, že Dohovor o ľudských právach chce upravovať len pomer štátnej moci k občanom“. V tomto kontexte už ani nie je veľmi čo dodať, hádam len skutočnosť, že doteraz naozaj nebol pred ESLP riešený žiaden spor, ktorý by sa týkal oprávneného usmrtenia útočníka v nutnej obrane. Bude teda zaujímavé sledovať, či sa takáto vec raz vôbec pred tento súd dostane, a určite ešte zaujímavejšie ako si s ňou súd poradí, pretože pri neobozretnom rozhodnutí by mohol vzniknúť nebezpečný precedens ktorý by mal v konečnom dôsledku veľmi nepriaznivé dôsledky na inštitút nutnej obrany.

6.2. Situácia z pohľadu obrancu

Ako som uviedol v predchádzajúcej kapitole, žaloba k Európskemu súdu pre ľudské práva podaná pozostalými alebo inou oprávnenou osobou po útočníkovi usmrtenom v oprávnenej nutnej obrane by s pravdepodobnosťou blížiacou sa istote pred týmto súdom neobstála. V inej situácii sa podľa mojej mienky nachádza

obranca, nespravodlivo odsúdený či už za prekročenie medzí nutnej obrany, alebo že toto jeho konanie vôbec ako nutná obrana posúdené nebolo, napriek tomu, že byť malo. V tomto prípade sa, samozrejme po vyčerpaní všetkých vnútroštátnych opravných prostriedkov, môže obrátiť na ESLP. Dôvodom tohto podania bude, ako je tomu u väčšiny prípadov, článok 6⁵⁵ Dohovoru. Podstata sťažnosti by závisela od okolností konkrétneho prípadu. Sťažnosti odsúdených všeobecne sa samy o sebe často týkajú najmä článku 6 ods. 3 písm. d) Dohovoru, teda ustanovenia, ktoré sa priamo vzťahuje na dokazovanie. Súd je totiž oprávnený kontrolovať uplatnenie dôkazného bremena a spôsob zadováženia a vykonania dôkazov z hľadiska požiadaviek spravodlivého procesu⁵⁶. V neposlednom rade je nutné tiež spomenúť ako potenciálny dôvod žaloby priet'ahy v konaní, ktoré sú tiež veľkým problémom dnešného súdnictva.

Ako už bolo teda z hora uvedené, uznanie obrancu vinným z prekročenia hraníc nutnej obrany ešte nemusí nutne znamenať rozhodnutie konečné. Ak sa domnieva, že súd rozhodol nespravodlivo a nejakým spôsobom porušil jeho právo na spravodlivý proces, môže sa po vyčerpaní vnútroštátnych prostriedkov obrátiť na Európsky súd pre ľudské práva. Tento síce nemôže zmeniť alebo zrušiť rozsudok vnútroštátneho súdu, či v prospech sťažovateľa intervenovať. Jeho výrok však môže

⁵⁵ Článok 6 . Právo na spravodlivé súdne konanie

1. Každý má právo na to, aby jeho vec bola spravodlivo, verejne a v primeranej lehote prejednaná nezávislým a nestranným súdom zriadeným zákonom, ktorý rozhodne o jeho občianskych právach alebo záväzkoch alebo o akomkoľvek trestnom čine, z ktorého je obvinený. Rozsudok musí byť vyhlásený verejne, ale tlače a verejnosť môžu byť vylúčené buď po dobu celého alebo časti procesu v záujme mravnosti, verejného poriadku alebo národnej bezpečnosti v demokratickej spoločnosti, keď to vyžadujú záujmy maloletých alebo ochrana súkromného života účastníkov alebo, v rozsahu považovanom súdom za úplne nevyhnutný, pokiaľ by vzhľadom na osobitné okolnosti mohla byť verejnosť konania na ujmu záujmom spravodlivosti.

2. Každý, kto je obvinený z trestného činu, považuje sa za nevinného, dokiaľ jeho vina nebola preukázaná zákonným spôsobom.

3. Každý, kto je obvinený z trestného činu, má tieto minimálne práva:

a) byť bez meškania a v jazyku, ktorému rozumie, podrobne oboznámený s povahou a dôvodom obvinenia vzneseného proti nemu;

b) mať primeraný čas a možnosti na prípravu svojej obhajoby;

c) obhajovať sa osobne alebo prostredníctvom obhajcu podľa vlastného výberu, alebo pokiaľ nemá dostatok prostriedkov na zaplatenie obhajcu, aby sa mu poskytol bezplatne, ak to záujmy spravodlivosti vyžadujú;

d) vypočúvať alebo dať vypočúvať svedkov proti sebe a dosiahnuť predvolanie na vypočúvanie svedkov vo svoj prospech za rovnakých podmienok, ako v prípade svedkov proti nemu;

e) mať bezplatnú pomoc tlmočníka, ak nerozumie jazyku používanému pred súdom, alebo ak týmto jazykom nehovorí.

⁵⁶ Fico, R. Nutná obrana, 1. vydanie. Trenčín : Ludoprint, a.s., 2001, s.75.

viest' k otvoreniu už skončeného súdneho konania a s ohľadom na stanoviská ESLP
viest' k oslobodzujúcemu rozsudku.

Záver

Tak, a zostáva už dodať len zopár slov na záver. Už Ulpianus vo svojej dobre napísal: „VIM VI REPELLERE LICET“, čo v preklade znamená: „Je dovolené brániť sa násiliu násilím“. Ja osobne nepochybujem o tom, že pán Ulpianus bol veľkým mysliteľom a má vo svojom výroku absolútnu pravdu. Násilie je možno necivilizovaný, o to však účinnejší spôsob, ako sa brániť proti inému násiliu, proti bezpráviu. Nutná obrana je inštitút veľmi starý. Dokonca starší než právo, pretože skôr ako sa objavujú pravidlá fungovania ľudskej spoločnosti nazývané právo, tu už bol pud sebazáchovy jednotlivca. S týmto pudom sebazáchovy sa muselo právo nejako vysporiadať, dať mu prijateľnú podobu, aby každý sám nebral spravodlivosť do vlastných rúk, muselo ho teda obmedziť. A tu môžeme vidieť okamih vzniku nutnej obrany. Inštitútu síce obmedzenejšom, než právo krvnej pomsty, stále však dosť silnom na ochranu jednotlivca. A práve kvôli a vďaka nemu vznikla táto práca.

V jej úvode som si vytýčil niekoľko cieľov, môžem tu teda teraz zhodnotiť mieru ich naplnenia. Pokiaľ ide o sumarizáciu dosiahnutých poznatkov o nutnej obrane, napĺňanie tohto cieľa sa tiahne celou prácou a je doplnená cieľom druhým, judikatúrou. Tú uvádzam všade tam, kde je to možné a účelné. Cieľ tretí, zhodnotenie aktuálnej a návrh novej možnej úpravy som snil obávam sa až moc kriticky.

V celej práci, všade tam, kde je to možné sa snažím, aby som len neopisoval poznatky, na ktoré už pre do mnou prišiel niekto iný, podať svoje vlastné názory a pripomienky na problematiku, aj keď často odporujúce zažitým schémam. No nerobím tak bezhlavo, ale snažím sa tieto svoje nekonformné tvrdenia vždy podporiť buď názorom vedcov, ktorý sa zaoberali danou problematikou a došli k rovnakému záveru ako je môj, alebo judikatúrou, kde môžeme tiež nájsť veľmi zaujímavé prípady na podporu prakticky akejkol'vek teórie. A ak by náhodou prípadný čitateľ tejto práce v žiadnom prípade nesúhlasil s mojím názorom, aj v tom prípade to bude prínos, pretože sa minimálne o probléme začne diskutovať, čo je veľmi dobrý začiatok cesty k jeho definitívnemu vyriešeniu.

Nutná obrana, aj keď si to veľa ľudí myslí, nie je len zbožné želanie, nie je to žiaden mýtus, je to skutočnosť o ktorej pojednáva mnoho riadkov a strán tejto skromnej práce. Nutná obrana je právo, a to právo každého jednotlivca neustupovať

bezpráviu, ale postaviť sa mu a v prípade nutnosti aj právo odstrániť zdroj, ktorý toto bezprávie vyvolal. To všetko absolútne v medziach zákona a beztrestne. Bolo by veľmi zaujímavé sledovať vývoj kriminality pri dôslednom uplatňovaní práva nutnej obrany každým jednotlivcom. Ak by každý lupič vstupoval v noci niekomu do domu s vedomím, že ak sa náhodou zobudí domáci pán, ten ho môže úplne beztrestne zastreliť. Odhadujem, že väčšina páchatel'ov trestných činov by si poriadne rozmyslela či im tá peňaženka za zdravú kožu naozaj stojí. A ak si polícia neustála láme hlavu, ako si počať s narastajúcou trestnou činnosťou, či jej zvýšenou brutalitou, odpoveď je na dosah ruky a volá sa nutná obrana. Jediné, čo by bolo nutné spraviť je troška jej znenie poopraviť, aby bola jednotná jej aplikácia a interpretácia a nedochádzalo k jej zneužívaniu a s týmto znením verejnosť oboznámiť. Ale to by následne vyvolalo situáciu, kedy by sa ľudia začali skôr spoliehať na seba ako na štát a brať spravodlivosť do vlastných rúk, na čom zákonodarca, teda štát nemá záujem. Je tu teda nevyhnutné nájsť rovnováhu záujmov. Rovnováhu medzi vojnou všetkých proti všetkým a vláde teroru tých, ktorí sa neboja porušovať zákon a vysmievať sa svojim obetiam za ich neschopnosť. Podľa môjho názoru tu táto rovnováha už existuje, nesie názov nutná obrana, no predpokladám, že prejde ešte dlhá cesta k jej náležitému doceneniu a využitiu.

Resumé

Private defence is an institution known and wide-spread in legal system all over the world. That is determined by its origin very nature to protect social values directly, by an individual. It sets on when the power of the state is in any way corrupted and cannot protect the individual. Nowadays, there is no doubt it is necessary and required, the proof of which is its wide-spread nature in various legal and cultural traditions. And it is because of its every day necessity why it is the subject of this thesis.

Its aim is mainly to provide a holistic and exemplary picture of the conditions and preconditions of private defence, to analyse these, put forward their positive aspects as well as their negative sides. This factor also influences the methodology of the thesis and the individual sub-chapters.

The first chapter, the thesis provides a general overview of the conditions suspend the illegality to which private defence can be assigned. It sets its place in this group generally describes the relationships between private defence and other circumstances that suspend illegality. Moreover, it provides its brief description and discusses its social role.

The second chapter provides a more detailed view on the legal definition of private defence. It discusses the conditions connected with attack and offensive acting as well as the actions of the defending individual with an aspect this acting should meet not to step over the wide but tender limits of private defence. This part is the main chapter of the thesis. Not only does it summarize the most recent scientific in the field of private defence but it also amends them with court decisions where necessary, which is very important for this institution. I also inserted some personal remarks into this chapter.

The third chapter briefly deals with crossing the limits of private defence, of excessive actions. It may be an intensive excessive acting, which oversteps the limits of defensive actions but it may also be extensive excessive acting, dealing with the duration of a defensive action. Possible legal persecution when overstepping these limits is dealt with in this place as well.

In the fourth chapter I deal with two circumstances suspending illegality – private defence and emergency. The reason why it is treated is that emergency is

widely mistaken for private defence because of their similarity. Nevertheless, we may never mistake these institutions because of their different aim and different conditions on their creation, which are more strict with private defence.

Chapter five deals with the comparison of the currently active legal grounds of private defence in the Czech Republic with the same principles in the case of the Slovak Republic. Because of the similarity and common history of these two legal systems, a brief history is given, followed by a more detailed description of the differences in the legal systems when it comes to private defence. Finally, the chapter summarizes and evaluates both approaches and tries to put forward a possible working of a future legislation.

Finally, the sixth chapter looks at international legislations, represented by the European Convention on Human Rights, published under the number 209/1992 Coll. The significance of the convention for the sake of private defence lies with the conditions of killing the attacker. As it is an international convention, it is set before the internal country legislation and the possible impact in the institute of private defence. This chapter tries to solve this problem and I think that it succeeds to a high level.

In the end, it is enough to summarize the basic thoughts. Private defence is not a duty, but the right of every individual to protect themselves against illegal actions. It has its firmly set limits but these are wide enough to allow to injure and even kill the attacker in case of private defence so as not be considered illegal acting. It is possible not only with the protection of important values such as life and health but also when it comes to the defence of property. The rule still applies that the risk created by an attack lies not with the defending individual but with the person initiating the illegal action.

Použitá literatura

Knižné publikácie

1. Dolenský, A.: Přiměřenost nutné obrany, in: Sborník prací z trestního práva k 70. výročí prof. Solnaře, Praha, UK Praha, 1969
2. Fenyk, J. – Illková, P. Rozhodnutí a stanoviska k trestnímu zákonu – Výňatky z hmotněprávních rozhodnutí a stanovisek, 1918 – 1995, 1. vydání. Praha : C.H. Beck, 1995
3. Fico, R. Nutná obrana, 1. vydanie. Trenčín : Ludoprint, a.s., 2001
4. Ivor J. a kol. Trestné právo hmotné. 1, Všeobecná časť. 1. vydanie Bratislava : IURA EDITION, 2006
5. Jelínek, J. a kol. Trestní právo hmotné, obecná část, zvláštní část, 1. vydání. Praha: Linde Praha, a.s., 2005
6. Kratochvíl, V. a kol. Trestní právo hmotné, obecná část. 3. vydání, Brno : MU Brno, 2003
7. Kuchta, J. Nutná obrana, 1. vydání. Brno : MU Brno, 1999
8. Kuchta, J.: Riziko z hlediska juristického a kriminologického, Brno : MU Brno, 1997
9. Musil, J., Konrád, Z., Suchánek, J.: Kriminalistika, 2. vydání, Praha : C.H.BECK, 2004
10. Novotný F., Růžička M.: Trestní kodexy. Trestní zákon, trestní řád (komentář). Praha : Eurounion s.r.o., 2002
11. Novotný, O. a kol.: Trestní právo hmotné I., obecná část, Praha : Codex, 1992
12. Solnař, V.: Základy trestní odpovědnosti, Praha : Academia, 1972
13. Solnař, V., Fenyk, J., Císařová, D.: Základy trestní odpovědnosti, 2. vydání, Praha: Orac, 2003
14. Šámal, P., Púry, F., Rizman, S. Komentář k trestnímu zákonu, 5. vydání. Praha : C.H. Beck, 2003

Odborné články

1. Dolenský, A.: Nová koncepce nutné obrany (§ 13 tr. zák.), Bulletin advokacie, 1994, č.1
2. Dolenský, A.: Střílet nebo nestřílet?, Právní praxe v podnikání, 1997, č. 2
3. Fremr, R., Zelenka, P.: K výkladu ustanovení § 13 tr. zák., Právní praxe, 1994, č. 6
4. Kuchta, J.: Nutná obrana proti útokům veřejných činitelů, Bulletin advokacie, 1988, č. 2
5. Kuchta, J.: K novele ustanovení § 13 tr. zák. o nutné obraně, Časopis pro právní vědu a praxi, 1994, č. 2
6. Nývltová, I.: Objektivní a subjektivní koncepce protiprávnosti útoku a jejich vztah k právnímu posouzení obrany proti útoku osob trestně neodpovědných, Trestněprávní revue 2003, č. 7,
7. Šámal, P.: K vládnímu návrhu novelizace ustanovení § 13 tr. zák. o nutné obraně, Právní praxe, 1994, č. 2
8. Teschler, E.: K některým otázkám nutné obrany, Trestní právo, 1997, č. 10

Právne predpisy

1. Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd č. 209/1992 Sb.
2. Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon
3. Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád)
4. Zákon č. 300/2005 Z.z., trestný zákon, v znení neskorších predpisov